
SNAHY O ZALOŽENÍ PIARISTICKÉ KOLEJE V PRAZE V 17. A V 1. POLOVINĚ 18. STOLETÍ

Václav Bartůšek

Podle představ některých významných osobností ze středoevropského raněbarokního kulturního okruhu měla být právě Praha jedním z prvních míst, kde se po bitvě na Bílé Hoře (1620) měl ujmout rekatolizace tehdejší společnosti jeden z tehdy nově vzniklých církevních řádů řeholních kleriků – piaristé. Měli v tomto ohledu postupovat mírnější cestou zakládání piaristických škol, které by se za spolupráce s dalšími řeholními institucemi pak z Prahy a dalších hlavních zemských měst rozšířily po celé oblasti zemí koruny české, případně i do jejich sousedství. Vedle ideologických účinků se čekalo od tohoto postupu i větší kulturní i hospodářské povznesení uvedených oblastí. Nakonec však musel tento řád déle než celé jedno a čtvrt století čekat, než byl po trnitě cestě uveden do zaslíbeného města nad Vltavou a zhruba další čtvrtstoletí trvalo, než se nová kolej mohla výraznějším způsobem začlenit do jeho kulturního povědomí jako celek, pokud odhlédneme od činnosti tak významných osvícenců, jakými byli Gelasius Dobner nebo později Jaroslav Schaller. V souvislosti s tím, že ve druhé polovině roku 2002 uplyne 250 let od zahájení výuky při této kdysi velmi významné piaristické koleji, se nám nabízí příležitost připomenout si památku alespoň těch nejvýznamnějších osobností, které se po dlouhé období snažily piaristy do Prahy uvést a otevřít tím mnohým pozdějším významným žákům a studentům piaristických škol v Praze cestu k nejrozmanitějším druhům vzdělání a tvůrčímu životnímu působení v nejrůznějších oborech a odvětvích duchovní i praktické činnosti.

Piaristický řád – Ordo clericorum pauperum Scholarum Piarum Matris Dei je Řád chudých řeholních kleriků pobožných škol Matky Boží, v češtině se mu říkalo piaristé, v italštině scolopi, byl vyhlášen v Římě na základě breve „In supremo apostolatus“ papeže Řehoře XV. ze dne 18. listopadu 1621. Jeho posláním bylo bezplatné vyučování chlapecké mládeže na základních, středních i vyšších školách. Stejně jako většina tehdejších řádů poskytoval piaristický řád rovněž vzdělání ve filozofii a v teologii v interních řádových učilištích svým členům, kteří zde absolvovali nejdříve noviciát.¹ Specifikou piaristického řádu, jehož členové skládali čtvrtý řeholní slib bezplatného vyučování, bylo praktické zaměření výuky na exaktní, ekonomické a jiné pro život důležité znalosti a reálie, což vedlo, pochopitelně i druhotně, k rozvoji přírodních věd, zejména matematiky a fyziky, které ovšem tehdy i úzce souvisely i s výukou filozofie, případně

i biologie a geografie, i ke zvýšení zájmu o historii a kritickou historiografií, které postupem doby vývoje řádu převážily nad teoretickou složkou, zastoupenou především tomistickou filozofií i kanonickým právem a vytvořily tak během asi stopadesátiletého vývoje řádu podmínky pro možnost jeho dalšího uplatnění v osvícenství a částečně i v pozdějším období.²

Potvrzení řádu však předcházelo ještě poměrně dlouhé působení předchůdců členů piaristického řádu jako církevního společenstva učitelů, z něhož se postupně utvářela řeholní kongregace. Za jeho začátek bychom mohli pokládat nejspíše rok 1597, kdy (pozdější) zakladatel řádu sv. Josef Kalasanský (1557?–1648) začal bezplatně vyučovat ve škole při chrámu sv. Doroty v římském Trastevere (Zátibeří), které zde bylo tenkrát vlastně nejchudší městskou čtvrtí s velkým množstvím opuštěných a toulavých dětí. Těm nechtěla žádná tehdejších římských výchovných nebo řeholních institucí věnovat péči. Školy několikrát změnilly své působiště, dostaly se postupně do starého městského jádra, kde většinou působily v palácích svých bohatých mecenášů. Naposledy se usadily 31. 5. 1612 v paláci Torres, který přímo souvisel s chrámem sv. Pantaleona, v blízkosti piazza Navona. Zde má dodnes své generální sídlo později založený piaristický řád. Školy Josefa Kalasanského nebyly však v této době ani v tomto prostoru jedinou bezplatnou vzdělávací institucí.³ V Luce a zároveň i v Římě existovala Kongregace sv. Marie, která měla shodné cíle jako kalasanské školy. Po sjednocení obou společností vyhlásil papež Pavel V., který byl jako někdejší jezuita⁴ nakloněn rozvoji středního i nižšího školství, v lednu 1614 vznik Kongregace od Matky Boží. Mezi bratry z Lukky vynikl především P. Pietro Casani (1572–1647).⁵ Kongregace celkem prosperovala. Z Říma se dokonce rozšířila do městečka Frascati v Laziu.⁶ V roce 1617 došlo k jejímu povýšení na Pavlínskou kongregaci Zbožných škol. Všichni její členové včetně Josefa Kalasanského a Pietra Casaniho absolvovali noviciát a složili řeholní sliby. Přijali rovněž řeholní jména, jejichž systém používá piaristický řád s menšími obměnami na základě předešlého vývoje v podstatě dodnes.⁷ V dubnu 1618 se školy rozšířily do umbrijského městečka Narni a do Mentana (v Laziu) a v roce 1621 do ještě vzdálenějších míst – umbrijských měst Fanana a Norcie.⁸

Krátce po nástupu povýšil papež Řehoř XV. brevem „In supremo apostolatus“ (z 18. 11. 1621) školskou kongregaci na samostatný církevní řád – piaristy. Piaristé byli podobně jako jezuité nebo teatini řeholními kleriky.⁹ V řádu tedy převažoval počet kněží nad počtem laiků, kteří zastávali pouze pomocné provozní práce (např. vrátný, kuchař, zahradník). U piaristů bylo ve zvyku užívat řeholní jména.¹⁰ Do čela řádu byl ustanoven jako první generál řádu sv. Josef Kalasanský. Jeho zástupcem byl jmenován P. Pietro Casani a Nativitate BMV. Pro jednodušší výkon funkce generála byli ještě zvoleni další tři asistenti. Počet čtyř generálních asistentů (včetně zástupce) se v řádu ustálil i pro další období. Těchto pět mužů

včetně se sv. Josefem Kalasanským i s bl. Pietrem Casanim podílelo nejvíce na rozšiřování řádu, jehož koleje se tehdy lavinovitě šířily z Říma po celé ostatní Itálii až na Sicílii, zejména však do větších měst (Janov, Neapol, Florencie), kolem nichž vznikaly jednotlivé řádové provincie.¹¹ Občas se při zakládání nových provincií i jednotlivých kolejí vyskytly potíže, které většinou poměrně úspěšně a citlivě řešil právě bl. Pietro Casani.¹²

Pravděpodobně již rok po založení řádu (asi 1622) byli požádáni piaristé, kteří projeví ještě jako kongregace nadšení z výsledků bělohorské bitvy (8. 11. 1620), o aktivní účast na rekatolizaci v českých zemích. Iniciátorem tohoto pozvání se stal pravděpodobně mladý šlechtic v církevních službách papeže Řehoře XV. Vojtěch Arnošt hrabě Harrach (1598–1667), který si za svého římského pobytu nový piaristický řád oblíbil a po svém návratu do Čech, kdy se uvažovalo o jeho jmenování arcibiskupem pražským s ním již asi ve svých rekatolizačních plánech počítal.¹³ Plány na využití školního působení na všech stupních škol měl i první pobělohorský pražský arcibiskup Jan Lohelius, který ovšem počítal především s jezuitským řádem, jak bylo patrné z listu o situaci v Čechách, který adresoval 1. 12. 1620 císaři Ferdinandovi II. do Vídně. Od něho se přes jeho jezuitského zpovědníka Viléma Lamormaina o tom dozvěděli i členové Congregatio de Propaganda fide v Římě.¹⁴ O příchod do Prahy byli žádáni piaristé i v následujících letech (1623 a 1624). Stejně jako tomu bylo asi i u prvního pozvání, nezval Harrach, který byl od roku 1626 kardinálem, piaristy do Čech přímo, ale spíše jen inicioval, aby se jim dostalo pozvání přes Congregatio de Propaganda fide. Jednotliví členové Kongregace de Propaganda fide (většinou kardinálové), s nimiž byl Harrach v písemném styku, byli asi nejen iniciátory oslav výsledků bitvy na Bílé hoře, ale doporučovali generálům církevních řádů v Římě, aby do Čech poslali alespoň několik svých členů znalých češtiny, němčiny nebo polštiny.¹⁵ Tuto praxi dokládá i pozvání mnoha nových, v českých zemích tehdy neznámých, církevních řádů do Prahy a Čech vůbec. Po bělohorské bitvě přišly do Čech např. milosrdní bratři (1620), bosí karmelitáni (1624), barnabité (1627) nebo irští františkáni neboli hybernové (1630).¹⁶

Kromě osobního pozvání sehrálo v Harrachových sympatiích k piaristům i značné povzbuzování vídeňského biskupa kardinála Melchiora Klesla, který byl biskupem ve Vídni (v letech 1602–1630). Ten prý zásoboval piaristy, zejména sv. Josefa Kalasanského, žádostmi o umožnění příchodu piaristů do Vídně již pravděpodobně od roku 1612 soustavněji.¹⁷ Tato jednání o povolání piaristů do Vídně, jak se zdá, nejspíše vyvrcholila v roce 1626. Piaristé měli založit a vybudovat misii, ačkoliv misionářská činnost základním posláním řádu vlastně nikdy nebyla.¹⁸ Měl tam být pozván P. Melchior Allachi ab Omnibus Sanctis, který však v této době byl již zaneprázdněn přípravami na založení piaristické koleje v Messině na Sicílii, takže ani tomuto poslání nemohli piaristé vyhovět.¹⁹

Třetí suplika, kterou sepsal v našich oblastech téměř neznámý brixenský farář Jan Rigger, je již nejen doložena prameny, ale byla dokonce i vydána v moderní kritické edici pramenů.²⁰ Rigger zde uvádí jako dvě nejdůležitější možnosti řádových sídel Vídeň a Prahu, jinak by byl ovšem rád viděl, kdyby se odtud rozšířili piaristé po co největší části zaalpského území a zakládali své koleje v Rakousku, Bavorsku, případně v dalších regionech Německa. Při rozšiřování nových kolejí měli úzce spolupracovat s dalšími řády, zejména s jezuity a s kapucíny, neboť Rigger, ačkoliv tímto způsobem se mohl již tehdy dopouštět pokusu sloučit neslučitelné, asi správně odhadoval, jaké rozpory mohou nastat v zaalpském prostředí během rekatolizace a narušit její hladký a mírný zdárný průběh, k čemuž ostatně během dalšího historického vývoje skutečně došlo.

Dalším žadatelem o příchod piaristů do střední Evropy byl kníže František kardinál Dietrichštejn (1570–1636), olomoucký biskup.²¹ Také on začínal kdysi v Římě v papežských službách Klimenta VIII. Znal se osobně i s Josefem Kalasanským, kterému byly stejně blízké názory sv. Filipa z Neri jako jemu. Oba se považovali za jeho žáky. Pozvání piaristů, aby zabezpečovali vzdělávání moravské mládeže se mu zdálo bezpečnou zárukou pro úspěšný průběh rekatolizace Moravy. Nakonec po velmi komplikovaných jednáních, která vedl olomoucký světitel biskup Jan Gramay (1579–1632), titulární biskup uppsalský, původem z Antverp, s Josefem Kalasanským, pozval piaristy jako učitele na gymnázium na svém panství v Mikulově, které zde pro ně založil a prozatím tu též zabezpečil provizorní výuku.²² První piaristé přišli do Mikulova 2. června 1631. Do vyučování se zapojili takřka ihned po svém příchodu, kdy ještě pobývali v budově městského špitálu. Jejich působení vyvolalo velmi rychle (již do poloviny září 1631) vlnu žádostí o povolání piaristů do dalších míst v Čechách, na Moravě a případně i ve Slezsku. Kromě škol převzali piaristé postupně i starost o provoz dvou pěveckých seminářů založených při nedávno (1623 vedle kapucínského kláštera) dostavěné Loretě (modráčkové) a při kostele sv. Václava (červenáčkové – založen 1637). Snažili se získat novice z řad česky mluvícího obyvatelstva, avšak jako kuchaře, který jim scházel, chtěli pravděpodobně získat Itala. Prvním rektorem koleje se nakonec stal P. Peregrinus Tencani a S. Francisco, původem ze šlechtické rodiny z Modeny. Ten byl také po zřízení dalších piaristických kolejí (ve Strážnici 1633 a v Lipníku nad Bečvou 1634) jmenován v roce 1634 prvním provinciálem nově zřízené zaalpské provincie, která dostala jméno Germania, neboť se počítalo s rozšířením řádu alespoň do většiny těch oblastí, kde se nějakým způsobem vyskytovalo obyvatelstvo, které bylo schopno alespoň částečně se domluvit německy, zejména ovšem do rakouské monarchie a různých částí území německé říše.²³

Piaristé byli posíláni do Mikulova z Říma v několika vlnách. Nejoblíbenějším piaristou mezi místním lidem, zejména obyvateli dietrichštejského mikulovského panství, se stal, jak to dokazují návštěvy na kazatelských, divadelních a dalších kulturních produkcích P. Ambrosius Leailth a S. Maria (1602–1645). Byl pravděpodobně obyvatelstvu nejbližší proto, že pocházel z pohraničního italsko-německého města Bolzana v jižním Tyrolsku. Jeho mateřským jazykem byla vedle italštiny tedy ještě právě němčina.²⁴ Celkově by se dalo konstatovat, že piaristické školy velmi harmonicky zapadaly do komplexního španělsko-italského rámce kulturního mikroklimatu, které si kardinál František z Dietrichštejna při svém zdejších knížecím dvoře s velkou pečlivostí po dlouhá léta systematicky vytvářel.

Vstup piaristů na Moravu vyvolal vzrůst stoupenců dalšího rozšiřování piaristických kolejí se školami po Moravě i do Čech v řadách šlechty. Z moravských příznivců k nim zejména náleželi hrabě František Magnis (1590–1652), který působením ve službách polského krále Vladislava IV. Vasy chránil své strážnické panství, kde založil 1633 kolej, před válečnými útrapami, hrabě Michal Adolf Althan, který chtěl založit piaristickou kolej v Oslavanech, kníže Gundakar z Lichtenštejna, který se v letech 1637–1646 pokoušel pro piaristy vybudovat kolej v Moravském Krumlově.²⁵ Pojítkem mezi příznivci piaristického řádu na Moravě a v Čechách byl významný kapucín Valerián Magni (1598–1652), bratr majitele strážnického panství Františka Magnise, který byl apoštolským misiónářem pro německé země, Polsko, Uhry, Čechy, Moravu a Slezsko, takže oblast jeho působení se vlastně kryla s plánovaným územím pro budoucí působení piaristického řádu.²⁶ Valerián Magni náležel i k nejpřednějším rádcům pražského arcibiskupa kardinála Harracha. Mezi další české příznivce řádu z řad šlechty náležel především generalissimus císařských vojsk kníže Albrecht z Valdštejna (1583–1634).²⁷ Z dalších duchovně spřízněných osob je nutno ještě uvést benediktina Jana Caramuela z Lobkovic (1606–1682), který vlastně patřil i mezi nejpřednější filozofické myslitele tehdejší doby u nás.²⁸ Z rakouských příznivců řádu je zde třeba alespoň ještě připomenout vídeňského kardinála Melchiora Klesla (1598–1630) a též pedagoga a filozofa Gaspare Scipiona (1576–1649).²⁹

Vedle příznivců měli piaristé stejně jako v Itálii i v zaalpských zemích také své odpůrce, kteří se snažili nejen jejich šíření zastavit, ale dokonce přispět i k likvidaci samotného řádu. Už v roce 1632 si stěžoval klerik Joannes Franciscus Castiglia a S. Stefano, který později sám z piaristického řádu vystoupil, na činnost řádu za Alpami a požadoval její zastavení.³⁰ Své dopisy zaslal papeži Urbanovi VIII. a kardinálskému kolegiu v Římě. Právě již při působení piaristů na Moravě se zvětšovaly třecí plochy mezi piaristy a jezuity. Otcové z Tovaryšstva Ježíšova viděli (možná spíše i trochu neprávem) v piaristech nebezpečnou konkurenci a shoda dějinných náhod během dalšího vývoje jakoby jim dávala za pravdu.

Jablkem sváru se pochopitelně nestávaly nižší školy, kde jezuité téměř vůbec nepůsobili, ale střední (latinské školy – gymnázia) a vyšší školy (filozofické přípravy), případně další vyšší formy vzdělávání. Ke střetávání zájmů skutečně docházelo, např. na strážnickém panství, kde jeho majitele Františka Magnise, i jeho příbuzné, žádali o založení gymnázia několikrát jezuité.³¹ Albrecht z Valdštejna volal piaristy na své panství zejména v době, kdy byl znechucen změnou politického klimatu v roce 1630 i určitou arogancí jičínských jezuitů.³² Když se piaristé navzdory těžké válečné situaci rozšířili do Polska (v r. 1642 do Varšavy a do Podolince), museli při dalším zakládání svých nových kolejí a rezidencí brát ohled především na jezuity, takže když v roce 1654 vznikla kolej v Krakově, nemohli zde ani vyučovat.³³ Kardinál František Dietrichštejn asi pravděpodobně více důvěřoval ve svých rekatolizačních plánech piaristům než jezuitům, nebo mu alespoň byli jako spolupracovníci bližší. Pražský arcibiskup a primas český kardinál Arnošt Vojtěch hrabě Harrach byl jako kancléř univerzity v Praze s jezuity ve sporu o udílení gradů a viděl v možnosti vzniku nových piaristických gymnázií možná i budoucí zdroj studentů pro svůj arcibiskupský seminář.³⁴

Jen několik měsíců po uvedení piaristů do Mikulova ožila znovu jejich myšlenka i touha po pozvání do Prahy. Již 7. 8. 1631 píše z Mikulova sv. Josefovi Kalasanskému F. Ambrosius Ambrosi a Conceptione Beatae Virginis (*kol. 1609) o nutnosti založit další koleje, nejlépe v Praze nebo ve Vídni ve spolupráci s kapucíny. Zároveň tento frater operarius upozorňoval, že by bylo velmi vhodné povolat na Moravu Josefova zástupce P. Pietra Casaniho a Nativitate BMV. Na návrh kapucína Valeriána Magniho a pod protekcí pražského arcibiskupa hraběte Arnošta Vojtěcha kardinála Harracha měli piaristé vedle svých tradičních škol (základní školy a gymnázia) vybudovat v Praze v dopisech blíže nedefinované, pravděpodobně vyšší, učení seminárního charakteru. Praha lákala piaristy i jako místo misijního působení na obyvatele, kteří dosud nepřestoupili ke katolictví.³⁵ Jednání o založení této instituce probíhala již v říjnu 1631 a svou podporu přislíbil také hrabě Michael Adolf Althan (1547–1636), který nabídl možnost založení piaristické koleje i na svém panství v Oslavanech.³⁶

Další větší série zájmu o rozšíření piaristů do Prahy následovala v roce 1633. Předcházela jí zřejmě náhodná vlna jednání kardinála Harracha při jeho návštěvě v Římě v záležitostech pražské (tehdy vlastně ještě) Karlovy univerzity koncem roku 1632 a též návštěva polského knížete Jiřího Ossolinského u papeže Urbana VIII. v záležitosti nastolení nového polského krále Vladislava IV. Vasy, který neopomněl jednat s Josefem Kalasanským (a nejspíše i s papežem) o uvedení piaristů do Polska.³⁷ V první polovině roku 1633 doporučil totiž apoštolský vizitátor barnabita P. Floridus Cremona, který v Praze působil jako poradce arcibiskupa kardinála Arnošta Harracha, spolu s významným vojevůdcem Albrechtem z Valdštejna vhodnost usídlení piaristického řádu v Praze. Informoval

o tom i sv. Josefa Kalasanského v Římě, podobně jako to učinil později i P. Ambrosius Leailth a S. Barbara.³⁸ Situace se tehdy zdála pro vstup piaristů do Prahy velmi příznivá, takže např. piarista P. Ioannes Baptista Costantini a S. Thecla ve svém dopise ze Strážnice z 5. 10. 1633 doufá, že příchod piaristů do Prahy bude snadnou záležitostí.³⁹ V této době další zkušený piarista P. Melchior Alacchi ab Omnibus Sanctis, který působil při vzniku piaristických provincií často dosti vzdálených od Říma, obdržel dopis od sv. Josefa Kalasanského, kde generál řádu zdůrazňoval, že mu byla prostřednictvím řádových členů z Mikulova učiněna nabídka na založení koleje v Praze a že je proto nutné, aby zjistil, jak situace vypadá přímo v místě budoucího založení.⁴⁰

Další četnější zprávy o tlaku na založení pražské piaristické koleje nacházíme v korespondenci sv. Josefovi Kalasanskému z Moravy do Říma v letech 1636 a 1637. Na Štědrý den 1636 napsal P. Ioannes Stephanus Spinola a Matre Dei, který tehdy zastával funkci provinciála provincie Germanie, z Mikulova zakladateli řádu do Říma obsáhlý dopis, ve kterém se kromě mnoha dalších řádových problémů v části věnované rozšiřování piaristického řádu za Alpami (snahy o zakládání kolejí v Polsku a ve Vídni) mluví též o založení koleje v Praze spíše jako o ztracené záležitosti.⁴¹ V následujícím roce se P. Spinola zmínil ve své korespondenci o Praze ještě dvakrát. Již 29. ledna 1637 píše v souvislosti se jmenováním Jana Arnošta Plataise z Platensteina olomouckým i pražským kanovníkem, že by toto jmenování mohlo znamenat určitou možnost obnovy jednání o založení koleje v Praze.⁴² V srpnu téhož roku se v dopise zmiňuje, že je možné pokládat šanci na založení piaristické koleje v Praze za téměř jistou, neboť pražský arcibiskup kardinál Arnošt hrabě Harrach poslal piaristům do Mikulova zvací dopis.⁴³ V italsky psaném zvacím dopise, který pocházel z 11. 4. 1637 si kardinál Harrach přál, aby piaristé přišli do pražské arcidiecéze a začali zde působit.⁴⁴

Tato jednání se stala skutečně základem pro proniknutí piaristů do Čech, avšak ukázalo se znovu, že díky různým intrikám, v jejichž pozadí stály nejspíše konkurenční obavy jezuitů, nebude možno vybudovat kolej přímo v Praze. Kardinálovi Harrachovi se nakonec podařilo přesvědčit bohatou šlechtičku Frebonii Eusebii z Pernštejna (1596–1646), která byla poslední členkou významného českého panského rodu, aby pozvala piaristy na své panství do Litomyšle.⁴⁵ Také Frebonie možná uvažovala o pozvání řádu do Litomyšle již dříve a mluvila o tomto svém záměru s knížetem Maxmiliánem z Dietrichštejna nebo ještě kdysi s jeho strýcem Františkem, kardinálem a olomouckým biskupem.⁴⁶ Arcibiskup kardinál Harrach zároveň upozornil piaristy, že nemohou jít rovnou do Prahy a dal jim slib, že po vzniku několika kolejí v pražské arcidiecézi bude možné do samotné Prahy znovu proniknout.⁴⁷ První informace o záměru tohoto založení byly asi již známy počátkem roku 1639, kdy Frebonie

jednala o této otázce s hrabětem Kolovratem a s piaristou P. Ambrožem Leilalthem, který ji navštívil v jejím paláci, a později také s tehdejšími provinciálem P. Onufriem Conti a SS. Sacramento.⁴⁸ V roce 1640 došlo k vlastnímu založení koleje, jejíž stavba se potom vzhledem k válečným událostem a potížím se řemeslníky, kteří byli většinou zvaní z Prahy, protáhla poměrně na delší dobu, ale po vyřešení drobnějších sporů s místním děkanem a pak za vlády hrabat Trautmannsdorfů na litomyšlském panství, zejména i v 18. století se stala největším českým piaristickým učilištěm, kde vedle základní školy a gymnázia vznikla z původně řádového studia filozofie v letech 1735–54 i veřejná filozofická příprava.⁴⁹

Přestože piaristé již do Čech pronikli, litovali toho, že v Praze svou kolej zatím nemají, a proto velmi pozorně sledovali všechny události, které se zde odehrávaly, zejména pobyt císaře se dvorem v roce 1645 nebo průběh obsazování země švédskými vojsky v roce 1648 a další. Právě tento rok se stal posledním, kdy se v 17. století pokoušeli piaristé přistěhovat se do Prahy přímo. Inspirovaly je především úspěšné příklady z Polska, kde se jejich řádoví spolubratři uchytily, a přestože situace piaristického řádu v předalpské oblasti (zejména v Římě) byla pro piaristy velmi špatná vzhledem k nedávnému rozpuštění piaristického řádu v roce 1646 papežem Inocencem X. brevem „Ea quae pro felici“.⁵⁰ Polští piaristé žili i v této pro řád velmi těžké a nepříznivé době (až do roku 1656) normálním životem kleriků řeholního řádu bez ohledu na situaci v Římě, ve dvou poměrně nedávno (1642) založených kolejích ve Varšavě a v Podolinci.

O možnost přijet do Prahy se snažili piaristé již v únoru 1648. Tehdy psal do Říma P. Petrus Paulus Grien a Matre Dei, že piaristy povolal kardinál Harrach do Prahy a že zde mají možnost vystavět si noviciát.⁵¹ V následujícím dopise, psaném asi o 11 dní později (24. 2.) se ovšem dovídáme, že pozvání piaristů do Prahy není možné bez císařského souhlasu a že tehdy ho nebylo možné sehnat.⁵² P. Grien přesto však i nadále asi smýšlel o novém založení optimisticky, podobně jako o rozšíření řádu do Vídně a do Polska.⁵³ Byl rozhodnut učinit pro zdar věci vše, co pokládal momentálně za nutné. Chtěl se zakládání a jednání o nové usídlení intenzivněji ujmout a vést nová jednání, při nichž by mohl zastupovat dokonce i provinciála. V červnu 1648 jednal o zřízení noviciátu P. Alexander Novari a S. Bernardo.⁵⁴ Počátkem července jel P. Grien do Prahy, aby se přesvědčil, jak probíhají přípravy k založení noviciátu, avšak i tentokrát dopadlo vše jinak, neboť Praha byla od 26. 7. znovu dobývána a okupována švédskými vojsky.⁵⁵ Jako poslední zprávu adresovanou sv. Josefovi Kalasanskému uváděl P. Grien smutné zvěsti o zajetí kardinála Harracha Švédy a jeho krátkodobém uvěznění, což jistě pražským plánům neprospělo.⁵⁶ Tento poslední dopis byl napsán v době, kdy byl již sv. Josef mrtev a P. Grien asi za rok po tom využil možnosti z tehdy se rozpadajícího řádu vystoupit.⁵⁷ Informace o přípravách na

zřízení noviciátu piaristů v Praze potvrzují i zprávy z dopisů dalších členů piaristického řádu. Např. P. Andreas Greyssing a S. Francisco se v dopise z června 1648 zmiňuje na závěr o zřízení noviciátu od kardinála Arnošta Harracha.⁵⁸ P. Alexander Walter a Nativitate B.M.V. se rovněž ve své korespondenci zmiňuje o obsazení Prahy Švédy.⁵⁹

V prvních letech po smrti sv. Josefa Kalasanského pokusy o zakládání piaristických škol v Praze nepokračovaly. Piaristé ve svých kolejích zažívali občas i existenční potíže a někdy docházelo přímo i k hrozbě zavření jednotlivých kolejí. Nejmarkantnějším příkladem byla v tomto ohledu kolej ve Strážnici. Tehdy již stárnoucí hrabě František Magnis byl na přelomu čtyřicátých a padesátých let 17. století tímto vývojem zcela zdrcen. Pokusil se však otázku postavení řádu a jeho možnou záchranu alespoň částečně na vlastní zodpovědnost řešit, ačkoliv piaristický provinciál v piaristické provincii Germania s tichým souhlasem olomouckého biskupa Leopolda Viléma, arciknížete rakouského, papežské breve nevyhlásil, protože oceňoval pomoc řádu při rekatolizaci Moravy.⁶⁰

Již v roce 1646 intervenoval hrabě František Magnis jménem polského krále Vladislava IV. Vasy u papeže Inocence X.⁶¹ Opakování této intervence následujícího roku, stejně jako intervence Františkova bratra kapucína Valeriána u polského krále, je doloženo pouze v literatuře.⁶² Jisté však je, že se za piaristy u papeže polský král spolu s dalšími tehdy významnými státními činovníky, zejména z řad šlechty, přimlouval.⁶³ V roce 1650, kdy upadal sám hrabě do majetkových potíží, byl nucen snížit též podpory určené piaristům.⁶⁴ V listopadu roku 1651 psal o tíživé situaci v souvislosti se strážnickými piaristy olomouckému biskupovi. Do Polska se již neobracel, neboť zde asi nebyla naděje na pomoc, protože nejdůležitější příznivci piaristického řádu v Polsku byli tehdy mrtvi.⁶⁵ Majetkovou situaci strážnické koleje se Františkovi Magnisovi asi už dořešit nepodařilo, protože koncem roku 1652 se rozhodl odstěhovat se z města, které mezitím postihl ničivý požár, do Německa, aby se vyhnul majetkovým sporům se svými sousedy.⁶⁶ Hrabě František Magnis, který si za života dopisoval i se zakladatelem řádu sv. Josefem Kalasanským, zemřel na útěku 6. nebo 7. 12. 1652 v Praze na Novém Městě v domě svého bratra Filipa.⁶⁷ Veškeré své statky a jmění nakonec svěřil svému bratrovi kapucínovi Valeriánovi, avšak po Valeriánově smrti zůstaly majetkem rodu, jehož dědici a pokračovatelé se starali o materiální (byť někdy i pouze o to nejnnutnější) zajištění zdejší piaristické koleje.⁶⁸ S pozastavením činnosti piaristického řádu souviselo též přerušení prací na stavbě piaristické koleje v Moravském Krumlově, o jejíž založení se v letech 1634–1647 pokoušel majitel panství, kníže Gundakar z Lichtenštejna, i odchod piaristů z této lokality.⁶⁹

Oživení zakladatelské činnosti piaristů nastalo až po roce 1656, kdy se změnila tíživá situace piaristického řádu, neboť od tohoto roku se mohli piaristé, tehdy ještě jako znovu obnovená kongregace, volně rozšiřovat opět po celém tehdejší světě, zejména po střežení Evropy, tudíž i v předalpším i zaalpším okruhu své působnosti, na základě rozhodnutí papeže Alexandra VII., což se ihned projevilo v zaalpším okruhu, neboť zde i po dobu uměle vyvolaného úpadku řehole fungovali piaristé vlastně jako řád celkem spolehlivě a ještě odkud zásluhou polského krále Vladislava IV. Vasy, možná i jeho nástupce Jana Kazimíra,⁷⁰ vzešly rovněž tendence na postupnou obnovu tohoto užitečného školského řádu. Příznivěji se začal rovněž měnit i pohled rakouského císaře Ferdinanda III. na piaristy. Na územích Habsburské monarchie udělil císař po intervenci kardinála Harracha v březnu 1657 tzv. inkolát, ve kterém souhlasil s usídlením řádu ve všech jejích zemích.⁷¹ Ještě v roce 1656 si mohli piaristé zvolit i svého generála, kterým byl jmenován P. Ioannes Garcia del Castiglio a Jesu et Maria (1584–1659).⁷² Tyto události odstartovaly další vlnu zakládání kolejí piaristů nejen v Rakousku, v roce 1657 zde byla založena např. kolej v městě Hornu, ale zejména pak v Čechách.⁷³

Z této doby se dochovalo rovněž pochvalné svědectví španělského opata benediktinského kláštera v Emauzích vzdáleně českého původu Jana Caramuela z Lobkovic (1606–1682),⁷⁴ významného filozofa (jazykového logika) a teologa. Činnost piaristického řádu chválil tento veliký barokní učenec v předmluvě k jedné ze svých velmi četných knih *Dominicus*.⁷⁵ Bylo to velmi důležité, protože právě Caramuel byl jmenován generálním vikářem pražského arcibiskupa. Tuto funkci zastával kdysi i kapucín Valerián Magni, avšak podle udání z roku 1654 byl prý P. Caramuel autoritativnější a přikláněl se spíše k razantnějším způsobům provádění rekatolizace. Do Čech přišel částečně na přímluvu šlechtice (nejvyššího purkrabího) Ignáce Bernarda z Martinic. Ačkoliv byl cisterciákem, působil jako opat benediktinského kláštera v Emauzích. Měl dokonce i ambice stát se biskupem královéhradeckým, z čehož nakonec sešlo. Dlouho však v Čechách nepůsobil, neboť ho roku 1657 jmenoval papež Alexander VII. biskupem. Udělil mu chudé spojené biskupství satrijské a campagenské v Neapolsku, kam poněkud svárlivější filozof rozmrzelý českými poměry brzy odjel.⁷⁶

V Čechách se kromě kardinála Harracha o činnost piaristů velmi zajímal i hrabě Ferdinand Leopold Beno z Martinic, vyšehradský (salcburský, pasovský a pražský) kanovník, který zaslal ve čtyřicátých letech 17. století i dva dopisy sv. Josefovi Kalasanskému do Říma.⁷⁷ Jak je známo, jednalo se o reciproční korespondenci, kde s ním generál konzultoval některé problémy usazení piaristů v Čechách. Zdá se, že Ferdinand Leopold v tomto směru působil na svého bratra Bernarda Ignáce z Martinic, který byl v roce 1648 asi v polovině své skvělé kariéry (stal se z nejvyššího sudího nejvyšším komořím), která vrcholila v roce

1651, kdy se až do své smrti 7.1.1685 stal nejvyšším pražským purkrabím a královským místodržícím. Ne všichni tehdy souhlasili s vládou a opatřeními tohoto šlechtice, který byl i literárně vzdělán. Proti němu mířily např. i ostny známého jezuity Bohuslava Balbína.⁷⁸

Výsledky Benonova působení se dostavily asi v době vyhlášení císařského inkolátu. Tehdy oba bratři napsali dopis generálnímu představenému piaristické kongregace P. Janovi Garciovi del Castillo a Jesu Maria do Říma, ve kterém mu oznamují, že připravili založení nové piaristické koleje v Čechách. Kolej však nemohla být založena v Praze, jak původně, když si vyžadovali opis inkolátu pro piaristy do Čech předpokládali, a proto ji museli založit na některém ze svých panství.⁷⁹ Bylo vybráno město Slaný, které bývalo kdysi dokonce královským městem, nacházelo se poměrně blízko Prahy a mělo tehdy pro působení nově založených piaristických škol všechny podmínky a předpoklady. Dopis, který též souvisel s fundační listinou, kde se již uváděly finanční částky na zabezpečení provozu a výstavby školy i koleje byl datován 1. 7. 1658 a schvaloval požadavky předcházející listiny z 3. 5. 1658, která se jako fundační uvádí.⁸⁰ Generál řádu odkázal fundátory na tehdejšího piaristického provinciála P. Onuphria Contiho a SS.mo [Sanctissimo] Sacramento, kterému v tomto případě svěřil zástupnou pravomoc. Jednání s ním postupovala poměrně rychle, takže události byly brzy dovedeny do zdárného konce.⁸¹

První dva piaristé přišli do Slaného 18. prosince 1658. Byl to P. Alexius Eder a S. Onuphrio (1629–1690) a F. Casimirus Pistorius ab Ascensione Domini (*1636). Při příchodu poskytli piaristům pomoc františkáni, které sem před nedávnem (1655) rovněž uvedl hrabě Bernard z Martinic.⁸² Piaristé, z nichž P. Alexius byl jmenován rektorem nové koleje, se usadili v domě na náměstí a velmi brzy (asi za týden) po svém příchodu zahájili vyučování. Fundátoři začali rovněž s přípravou výstavby kolejní budovy na náměstí. V roce 1659 udělil souhlas k novému založení i pražský arcibiskup a dne 19. 4. 1659 se započalo se stavbou položením základního kamene.⁸³ Před začátkem stavby psal purkrabí Bernard z Martinic dne 19. 2. 1659 dopis bližší neurčenému piaristovi do Říma, který se týkal vzhledu budoucí stavby, která sice měla sloužit vyučovacímu a ubytovacímu účelu, ale svou jednoduchostí měla spíše demonstrovat řádovou chudobu.⁸⁴ Kolej se však podařilo dostavět pouze v hrubých rysech. Neustálé byly potíže s dostavbou a vysvěcením kolejního kostela Zasnoubení P. Marie, který byl spíše kaplí. Zde měla být po smrti Bernarda Ignáce z Martinic na základě testamentu uložena i třetina jeho srdce v kryptě.⁸⁵ Vedle veřejných škol působilo ve slánské koleji po určitou dobu i poměrně dosti známé teologické a filozofické řádové učiliště (od r. 1669 do založení řádového učiliště v Kosmonosech).⁸⁶

Pro samotné piaristy byla velmi výhodná blízkost Prahy, kam se mohli dostat i při různých vhodných službách, především ve šlechtických rodinách. Vzhledem k tomu, že slánská kolej prosperovala (s výjimkou morové epidemie r. 1680) a o piaristy byl mezi šlechtou a měšťanstvem zájem, nevzdávali se ani myšlenky na založení vysněné pražské koleje. Vedle stále častějších návštěv Prahy, zejména při různých jednáních s církevními a šlechtickými hodnostáři a úředníky, které přiváděly piaristy blíže k pražskému kulturnímu prostředí, se i mezi příznivci a donátory koleje začali objevovat, zejména v 18. století, i pražští měšťané.⁸⁷ Piaristé se při dosažení svého cíle – založení pražské piaristické koleje – začali proto orientovat na těsnější spolupráci se zájemci o řád, zejména pokud pocházeli ze šlechtických rodin.⁸⁸ Dokazuje to i další postup při zakládání nových piaristických kolejí v Čechách. Vybírali si především šlechtické rodiny, jejichž příslušníci zastávali vlivné šlechtické úřady nejen v Praze, ale i při habsburském dvoře a své koleje zakládali v místech, odkud bylo možné snadné spojení s Prahou, např. po poštovních linkách, případně s dalšími místy, kde mohla probíhat diplomatická jednání se šlechtici nebo jinými důležitými úředními osobami.

To platilo hlavně o třetím piaristickém založení v Ostrově u Karlových Varů (Sckackenwerth), kam přišli piaristé na základě nadace Anny Magdaleny Popelové vévodkyně ze Sachsen-Lauenburku z 19. 4. 1660 až v roce 1666.⁸⁹ Také zde se počítalo s tím, že nová kolej se stane nástupním prostorem pro zakládání dalších kolejí. Uvažovalo se nejen o vzniku kolejí v Čechách, ale také i v Rakousku i v Německu, zejména na území Říše, jak to dokazuje např. založení piaristické koleje v německém městě Rastatdu.⁹⁰ Pro piaristy byla zdejší kolej neocenitelná především pro blízkost Karlových Varů, kde se u léčivých pramenů scházel výkvět tehdejší evropské aristokracie, tedy i české šlechty, a byl při léčebných kúrách ve zdejším klidném prostředí spíše nakloněn jednání o kulturních záležitostech, mezi něž patřilo i zakládání vzdělávacích institucí, nejčastěji gymnázií, na jednotlivých panstvích. Tuto taktiku podpořil i další impuls, kterým bylo potvrzení všech řádových privilegií od papeže Klimenta XI., který dne 23. 1. 1669 ustanovil piaristy znovu jako řád bulou „Ex iniuncto Nobis“. Obnovil jejich slavnostní řádové sliby a vrátil jim všechna privilegia udělená svým předchůdcem Řehořem XV. v roce 1621.⁹¹ Sledovat možnosti dalšího šíření piaristických škol za Alpami patřilo především k povinnostem provinciála piaristické provincie Germanie, která se díky vzrůstu lokalit s piaristickými kolejemi a residencemi, při nichž většinou vznikly i školy, začala postupně rozpadat na menší celky, většinou identické s národností obyvatel. Někteří z nich se zúčastnili tohoto procesu, takže vykonali kus zakladatelské práce. K takovým provinciálům patřil ve třetí čtvrtině 17. století i brněnský rodák P. Ambrosius Prachovský a S. Ludmila (1626–1699), který zastával úřad

provinciála dokonce dvakrát (1674–1680 a 1683–1686).⁹² Tehdy, a pochopitelně i za jeho bezprostředních předchůdců i pokračovatelů, v období 1669–1700 vznikly v Čechách a na Moravě čtyři nové piaristické koleje – v Kroměříži (1687), v Kosmonosech u Mladé Boleslavi (1688), ve Staré Vodě (1690) a v Příboře (1694).

Tento zdárný vývoj vyvrcholil bezprostředně po vizitaci zaalpských provincií řádovým generálem P. Joannem Franciscem Focim a S. Petro v letech 1695 a 1696. Tehdy jednal řádový generál i s císařem Leopoldem I. o novém založení a celý proces vyvrcholil předběžnými domluvami, jejichž výsledkem bylo stanovení postupu založení a budování koleje ve Vídni. K tomu došlo v roce 1697, kdy piaristé začali ze svých prostředků budovat kolej ve Vídni v Josefstadtu se známým chrámem Maria Treu za souhlasu císaře Leopolda.⁹³ Tato kolej se pak stala během vývoje v 18. století hlavní rakouskou kolejí a zhruba o padesát let později i centrem provincie Austria.⁹⁴ Současně také bylo dohodnuto osamostatnění piaristických kolejí na území Uher (tehdy vlastně pouze na Slovenku), což mělo význam pro další rozvoj piaristického řádu v této oblasti, zejména pro založení piaristické koleje v Nitře, které bylo uskutečněno roku 1701.⁹⁵

Ve třetí čtvrtině 17. století probíhal stále i boj o založení pražské piaristické koleje, avšak skrytější formou než v jeho druhé třetině. Ačkoliv v Čechách vznikla vlastně pouze kolej v Kosmonosech, která ovšem sehrála též svou významnou úlohu v šíření řádu v severovýchodních Čechách i v pokusech o proniknutí do šlechtických kruhů reprezentovaných Valdštejnů a hrabětem Františkem Antonínem Šporkem, byla ona sama jakousi náplastí na nezdařené pokusy piaristů o založení kolejí ve středních, východních a jižních Čechách, zejména pak v těch místech, která se nacházela v blízkosti Prahy.⁹⁶ Informace o eventuálních možnostech povolání piaristů známe též zejména z Bechyně a z Chrudimi. K větším pokusům spojeným již s návštěvou piaristů v jednotlivých lokalitách a složitými jednáními došlo především v Benešově, kde šlo piaristům o navázání kontaktů s hrabětem Jiřím Ludvíkem ze Sinzendorfu, který byl do roku 1680 prezidentem zemské komory, v letech 1676–1680.⁹⁷ Druhým pokusem, který na tuto sérii jednání navazoval, byl pokus o založení piaristického gymnázia v královském městě Pelhřimově.⁹⁸ Po těchto neúspěších nakonec přichází vybudování kosmonosských škol za pomoci hraběte Jakuba Černína z Chudenic, odkud dále došlo především k neúspěšnému pokusu o proniknutí piaristů do šporkovské Lysé nad Labem počátkem 18. století.

Na začátku 18. století se piaristé také znovu vrátili k pokusu o založení koleje v Benešově. S tehdejší majitelem konopišťského panství, kam Benešov náležel, hrabětem Františkem Karlem Přehořovským z Kvasejovic vyjednával v Karlových Varech rektor koleje z Ostrova P. Klemens Teng a S. Philippo Nerio

v roce 1703. Jednání tehdy dopadla šťastně, což se projevilo i na dalším vývoji snah piaristů o proniknutí do Prahy. Samotná benešovská fundační listina pochází z roku 1703.⁹⁹ První piaristé přišli do Benešova 28. 9. 1704, takže není zcela jasné, který rok se má uvádět jako počátek koleje.¹⁰⁰ Piaristé, kteří přišli ze Slaného byli tři. P. Aegidius Hecht a S. Ferdinando, který se stal prvním superiorem (představeným) nové rezidence, P. Adalbertus Bernardi a S. Barbara a P. Theophilus Zimmermann a S. Amando, který než se stal po Hechtovi rektorem nové koleje, odešel do služeb jejího zakladatele hraběte Františka Karla Přehořovského z Kvasejovic. Noví příchozí se usídlili u bohaté vdovy Ludmily Choceňské, sloužili bohoslužby ve špitálním kostele sv. Alžběty, spolu se dvěma studenty vokalisty, které si pozvali z Tábora, a připravovali se na zavedení pravidelné výuky na školách (elementární a gymnázium). Po těchto počátečních krocích přišlo jakési období váhání, kdy nebylo jasné, zda by moudřejším, zatím ovšem asi hůře realizovatelným, rozhodnutím nemohlo být zkusit stavbu již rovnou v Praze, obzvláště, když se v roce 1705 začaly v tomto směru vytvářet velmi příznivé okolnosti.¹⁰¹

Během let 1704 a 1705 se nashromáždila bohatá korespondence mezi generálem piaristického řádu P. Petrem Zazonim a Conceptione B. M. V. a řádovými provinciály z provincie Germanie,¹⁰² zejména se znovu jmenovaným (v r. 1705) P. Placidem Feierem a S. Bernardo a s pražským arcibiskupem Janem Josefem hrabětem z Breunera (1641–1710). Potíže nového založení spočívaly především v tom, že pražský arcibiskup nechtěl potvrdit jeho legální povolení. Tato fakta pravděpodobně svědčí o skutečnosti, že ačkoliv piaristé svou činnost v Benešově již zahájili, bylo zde pravděpodobně jejich postavení nedořešené po právní stránce. Zdá se, že se dokonce objevovaly snahy použít finanční prostředky získané pro benešovskou piaristickou kolej jako přilepšení k nové pražské fundaci.¹⁰³ V roce 1705 by bývali piaristé tyto finance mohli upotřebit, avšak možná že by to nebylo v případě zakoupení nového domu v Praze ani třeba, neboť díky odkazům získali piaristé i na tento podnik dostatečné množství peněz. Proto se nakonec představení řádu rozhodli koupit nového domu realizovat jako samostatnou záležitost.

Měli celkem tři možnosti. První možnost se naskytla na základě závěti piaristického provinciála P. Clementa Tenga a S. Philippo Nerio, který odkázal piaristickému řádu peníze pro splnění svého nejnroučnějšími přání – na zakoupení domu v Praze.¹⁰⁴ Úkolu shánět v Praze dům se ujali P. Mathias a S. Augustino, sekretář provinciála a mikulovský rektor P. Eustachius Bonn a SS. Trinitate.¹⁰⁵ Spolu s nimi se do celé akce zapojili ovšem pravděpodobně také benešovští piaristé, a jak se zdá, možná i někteří pražští měšťané a další řádoví příznivci. Ke koupi se v Praze nabízelo hned několik volných domů.¹⁰⁶ Nejdříve se asi nabízela koupě Martinického paláce. Na základě této zprávy nelze zcela přesně

určit, o jaký dům vlastně šlo, neboť se zde nacházely Martinické paláce celkem tři ve vlastnictví šlechty. Na základě úvahy podložené studiem literatury se zdá, že se jednalo o budovu čp. 181 na Hradčanech, jeden ze dvou paláců, které se nacházely v majetku hraběte Jiřího Adama II. z Martinic, diplomata, který působil od roku 1696 jako velvyslanec císaře Leopolda I. v Římě u papežského stolce Inocence XII.¹⁰⁷ Mohlo ovšem např. jít také o dům v Praze na Starém Městě.¹⁰⁸ Nelze rovněž určit, zda na se na jednáních nepodíleli ještě piaristé ze Slaného, odkud vlastně přišli piaristé ještě do Benešova.¹⁰⁹ Dále (možná ještě kolem roku 1621) se nabízel ke koupi dům vynikajícího pražského lékaře a profesora lékařské fakulty Karlo-Ferdinandovy univerzity v Praze Jana Kašpara Ignáce Voita, který se nacházel na Novém Městě v dnešní Jungmannově ulici.¹¹⁰ Po selhání těchto dvou příležitostí, prodávající asi odstoupili od smlouvy, se piaristé pokusili zakoupit ještě jiný, nám dnes již neznámý dům v Praze, avšak ani při tom úspěšní nebyli.¹¹¹

Brzy po tom se však otevřela druhá možnost, jak po hospodářské a organizační stránce zabezpečit příchod piaristického řádu do Prahy. V tomto směru chtěl piaristům tehdy pomoci bohatý baron Jan Ignác Dominik Putz z Adlerthurnu, který jim pravděpodobně přislíbil finanční prostředky na založení nové fundace, určené však pouze pro piaristickou kolej v Praze.¹¹² Když ale chtěl baron uvést odkaz jmění piaristům do své závěti, přemluvili ho někteří duchovní a šlechtici, aby raději se svou ženou uvedli do Prahy reformované (bosé) trinitáře, což se stalo v roce 1708. Tehdy byla také podepsána smlouva se staviteli Kryštofem Dientzenhoferem a Janem Jiřím Aichbauerem na vybudování nového chrámu podle plánů litoměřického architekta Ottaviana Broggia.¹¹³

Piaristé měli ještě jeden příslib k založení koleje v Praze, který se jim možná zdál ještě výhodnější než Putzova fundace, ačkoli je velmi pravděpodobné, že s touto fundací rovněž úžeji souvisel. Jednalo se o odkaz Františka Ignáce Zumsanda ze Sandbergu, pána na Slatině a Volanicích. Uvolněná částka měla činit 250 000 florénů. Avšak i kolem tohoto jmění se vyskytla celá řada potíží.¹¹⁴ Do domu čp. 307/II. na Novém Městě v dnešní Resslově ulici se zatím na pokyn arcibiskupa přestěhovali emeritní kněží, kteří museli uvolnit trinitářům svůj původní domov Na Slupi. Nadace se postupně dostala pod správu pražského arcibiskupa Ferdinanda hraběte z Khuenburgu a nakonec byla použita v roce 1725 jako základní částka na výstavbu nového domu pro emeritní kněze.¹¹⁵

Přes nepříznivou bilanci při využití výsledků roku 1705, i definitivní ztráty pražských fundací v roce 1709 a později, se piaristé, mezi nimiž vynikali v tomto směru rektoři benešovské piaristické koleje, znovu pokoušeli do Prahy dostat. Nejdále v tomto ohledu dospěl první benešovský superior a později i rektor benešovské piaristické koleje P. Aegidius a S. Ferdinando (1664–1726). Ten

totiž po skončení svého prvního superiorátu v benešovské piaristické koleji v roce 1709 nahradil P. Theophola Zimmermanna a S. Amando ve funkci zповědníka u zakladatele koleje hraběte Františka Karla Přehořovského z Kvasejovic. Stal se nejen jeho zповědníkem, ale staral se i o jeho knihovnu a za to mu Přehořovský dovolil vybrat si některé knihy pro potřeby piaristického řádu.¹¹⁶ V roce 1715 při změně vrchnosti konopišťského panství přešel i P. Aegidius do služeb nového majitele Jana Josefa hraběte z Vrtby, tehdy nejvyššího purkrabí království českého, kde zastával stejné funkce jako u Přehořovských. Toto své působení ukončil P. Aegidius v roce 1718, kdy bylo nutné aby se ujal řízení benešovské koleje. Ve staronovém úřadě, tehdy již používal titul rektora, ho čekaly velmi důležité úkoly.¹¹⁷ Pro vlastní benešovskou kolej to bylo zaknihování fundace spojené s přiznáním fundátorství hraběti z Vrtby a dále se zde naskytl druhý úkol vhodný právě pro polohu Benešova v blízkosti Prahy – pokračovat v jednáních o založení piaristické koleje v Praze.

Nová jednání o zakoupení jiného domu v Praze se znovu rozběhla právě již v roce 1718. Postupem času se zdárně rozvíjela. V roce 1721 se dokonce 5. července pokusil P. Aegidius a S. Ferdinando předat v Pyšelích samotné císařovně Alžbětě Kristýně Brunšvické, která se tudy vracela přes královské město Tábor z léčení v Karlových Varech do Prahy dvě supliky (pro císaře Karla VI., jejího manžela, i císařovnu samou) s návrhy možností povolání piaristů do Prahy.¹¹⁸ Stěžoval si, že jeho dřívější žádosti v tomto směru byly oslyšeny. Zároveň ovšem císařský pár ujišťoval, že v tomto ohledu nepodnikne nic bez povolení vídeňské dvorské kanceláře.¹¹⁹ Bylo to důkazem, že naděje řádu v tomto směru vzrůstaly. P. Aegidius měl tehdy již představu o tom, že vzhledem ke konkurenci, především šlo o to nepodráždit otce jezuity, nemůže být kolej veliká, a proto všude, kde se mluvilo o pražské piaristické koleji užíval slovo hospic, což znamenalo menší kolej s neúplným gymnáziem, jak můžeme např. vidět z knih, které pro budoucí fundaci shromáždil, avšak veřejně nebo oficiálně prostřednictvím provinciála případně i generála řádu tuto myšlenku ještě blíže zatím nespecifikoval.¹²⁰ V jednáních pokračoval od roku 1724 jeho nástupce ve funkci rektora piaristické koleje v Benešově P. Eugenius Sebastiani z Častolovic (1681–1762),¹²¹ kterému se podařilo dům tzv. Erbenovský na Starém Městě v Praze, který se mi zatím nepovedlo přesněji lokalizovat, téměř již zakoupit za 3000 fl., avšak vzhledem k velkému zadlužení jeho prodávajících majitelů, o němž se asi včas nedozvěděl, nebo ho podcenil, nebylo možno koupi realizovat a piaristé o těžce získanou fundaci znovu přišli.¹²² Ve třicátých letech pokusy o usídlení piaristů v Praze asi též pokračovaly, jak můžeme usuzovat ze zájmu tehdejšího piaristického generála v Římě P. Josefa Lalliho a S. Francisco o ně.¹²³ Ten ovšem nejspíše navázal již na dílo svého významného předchůdce P. Adolfa Grolla a S. Georgio, který pocházel z Kroměříže a byl žákem P. Aegidia Hechta

a S. Ferdinando, když zde v roce 1694 studoval na piaristickém gymnáziu.¹²⁴ O situaci piaristů v Čechách se dovídáme zejména pak z Lalliho stížnosti datované 8. 11. 1732, že piaristé do roku 1732 podali císaři již dvě žádosti ohledně příchodu piaristů do Prahy a obě byly zatím neúspěšné.¹²⁵ Lalli se dokonce pokusil o analýzu neúspěchu těchto žádostí. Za hlavní příčinu považoval totiž jistou neprozřetelnost v žádostech, což platilo i pro předchozí ústní i písemná jednání v předešlých dobách. Piaristé vždy totiž požadovali formálně založení koleje, k níž, což se rozumělo automaticky patřila nejen elementární škola, ale i vyšší gymnázium případně, vzhledem k tomu, že šlo o hlavní město jedné ze zemí habsburské monarchie, zde mohlo vzniknout i jiné vyšší učiliště (noviciát, filozofická příprava apod.). To asi velice dráždilo piaristické protivníky zejména jezuity.¹²⁶ Proto navrhl, aby piaristé požadovali založení domu pro menší počet členů řádu než 12 – hospice, kde by nebylo přesně stanoveno, zda při něm nebudou působit školy vůbec, a pokud by došlo k jejich zřízení, jakého druhu budou.¹²⁷ Mělo to jistě velký význam, neboť se asi již nedalo počítat s větší podporou císaře, ačkoliv Lalliho předchůdce P. Adolf Groll a S. Georgio, po němž řádový generál Lalli dovršil např. založení samostatné provincie ve Španělsku, se o získání této císařské podpory pro piaristy snažil po celou dobu svého vrcholného působení v piaristickém řádu.¹²⁸

O usídlení řádu v Praze se snažili i další piaristé, kteří se dostali do funkcí rektorů koleje v Benešově. Jako první po delší přestávce obnovil jednání P. Felix Fiala a S. Carolo, když se piaristům naskytla možnost založit kolej buď v Praze nebo v Čáslavi.¹²⁹ V Benešově byl rektorem v letech 1741 a 1742 a usiloval o otevření pěveckého semináře při této koleji. Pokusil se dokonce zaslat petici o této otázce panovnici Marii Terezii a jejímu manželovi císaři Františkovi Lotrinskému prostřednictvím válečného kaplana P. Amanda Mariusa a S. Camillo, pražského rodáka (1708–1744), který ji doprovázel při cestě na vojenské cvičení nedaleko Prahy. Tehdy se zdálo zdárné zakončení piaristického maratonu na dosah, ale válečné události v roce 1743 ho zase odsunuly poněkud dále.¹³⁰ V této iniciativě pokračoval i jeho pozdější nástupce P. Angelus Platzer ab Annuntiatione BMV, rektorem v Benešově byl v letech 1745–1748, který ve spolupráci s tehdejší řádovým provinciálem P. Adalbertem Jandíkem a S. Germano a vídeňským rektorem a sekretářem provincie P. Antoniem Huberem a S. Placido se pokusili ještě v roce 1747 i o další kroky. Především navázali užší kontakt se spřízněnou šlechtou v zemské kanceláři ve Vídni – s hrabaty Filipem Kinským, vysokým dvorským úředníkem, a Bedřichem Gervasem Harrachem, rytířem zlatého rouna, kteří se oba nedávno vystřídali v úřadě nejvyššího českého kancléře a byli příznivci piaristického řádu.¹³¹ Po jednáních s místodržícími dosáhli nakonec také souhlasu panovnice Marie Terezie. Do celé záležitosti se vložil nejintenzivněji známý piarista, pražský rodák, historik a osvícenec P. Gelasius

Dobner a S. Catharina, který si byl po jednání s hrabětem Harrachem vědom všech problémů, které bude třeba urychleně řešit, především kvůli tomu, aby se jezuité nemuseli obávat vzniku silné konkurence ze strany piaristů. Byla to především redukce výuky na vyšších stupních, takže piaristům zůstala kromě výuky na nižším gymnáziu jen péče o vzdělávání na elementární škole, případně ještě ve vyšší aritmetické třídě.¹³²

Posledních fází jednání se ujal P. Gelasius Dobner osobně. Situace byla ztížena tím, že v roce 1749 došlo k suspenzi hraběte Harracha a ke změně místodržících. Přesto nakonec vydala Marie Terezie ještě téhož roku dekret, který schvaloval a povoloval usídlení piaristů v Praze a který dne 22. 5. 1751 definitivně potvrdila. Piaristé museli přijmout zásady k výuce, jejichž tvůrci a navrhovateli byli zejména jezuité, kteří asi protestovali permanentně dlouhou dobu. Omezovalo se především vyučování latině, tím že piaristé provozovali pouze nižší třídy gymnázia. Dále si rovněž jezuité kvůli konkurenci na filozofické fakultě nepřáli, aby piaristé přednášeli vyšší matematiku.¹³³

O vyučování na školách se začalo uvažovat po vydání definitivního schvalovacího dvorského dekretu 4. 3. 1752. Ještě den před tím došlo k vehementnímu protestu jezuitů proti uvedení piaristů do Prahy, jak se dovídáme z dopisu piaristického provinciála z Mikulova P. Ludovika Widholtze a S. Ludovico tehdejšímu generálovi řádu P. Paulinu Cheluccimu a S. Josepho do Říma.¹³⁴ Jezuité sepsali proti piaristům protest ve formě knihy, který ještě dne 3. 3. 1752 poslali do české dvorské kanceláře ve Vídni, ale naštěstí pro novou fundaci již marně.

Pro vyučování zakoupili piaristé ze tří nabízených možností na Starém Městě v Praze tzv. Manhartovský dům v Celetné ulici, s bohatou divadelní tradicí¹³⁵, kam se nastěhovali v červnu 1752 a vyučování zahájili za obležení školy rodiči a přímluvci za žáky nepřijaté ke studiu v listopadu téhož roku. Nejdříve (ve školním roce 1752/53) byly otevřeny třídy základní školy – vyšší aritmetika (na konci školního roku měla 86 studentů), nižší aritmetika (3. třída základní školy, 29 žáků) a scribenda (2. třída základní školy, 72 žáků). Následujícího školního roku byla otevřena 1. třída základní školy (legenda) a první třída nižšího gymnázia (parva neboli rudimenta). Ve školním roce 1754/55 navštěvovalo školu již celkem 448 žáků a studentů. Prefektem (ředitelem) škol byl tehdy P. Gelasius Dobner a S. Catharina. Počet studentů v jednotlivých letech kolísal a někdy dosáhl i vyšších hodnot. Později po přestěhování školy Na Příkopy (1768) byla otevřena i třída podvojného účetnictví (scripturae doppiae), která měla vysokoškolský charakter.¹³⁶ Někteří z učitelů působili jako vychovatelé, kaplani či knihovníci šlechtických synů v pražských palácích významných šlechtických rodin.¹³⁷

Škola byla vybavena, možná kromě zahrady, na kterou ve stísněném prostoru pražského Starého města mezi ulicemi Celetnou a Štupartskou nebylo místo,

vším, co se tehdy pro školy tohoto typu podle piaristických řádových pravidel žádalo, tedy zejména i knihovnou, pro níž se vyčlenil patřičný prostor. Kromě knih již dříve zmíněných, přivezených z piaristické koleje v Benešově se knihovna rozrůstala dary zejména od šlechtických příznivců, jako byl např. významný knižní dar hraběte Františka Josefa I. Liebstejnského z Kolowrat, potomka zakladatele piaristické koleje v Rychnově nad Kněžnou, z roku 1753.¹³⁸ Prvním rektorem nové koleje se prozatím stal P. Antonín Beutel ab Angelis, avšak hlavním článkem dění kolem pražských piaristů byl prokurátor piaristické česko-moravsko-slezské piaristické provincie provincie P. Gelasius Dobner a S. Catharina, který později (1763) stanul v jejím čele jako rektor a vedl i její kroniku.¹³⁹ Dobner se také zasloužil o výrazné doplnění knihovny, které proběhlo v několika etapách do oprav sálu Na Příkopech v roce 1778.¹⁴⁰

Tak se piaristickému řádu i jeho příznivcům, vlastně spíše jejich potomkům (vnukům nebo dokonce pravnukům) splnil dávný sen o uvedení do hlavního města českého království, o nějž usilovali všemi dostupnými způsoby téměř 130 let. Nebylo to sice tehdy v tak okázalé podobě (významného vyššího učiliště se všemi stupni škol), jak si původně přáli a představovali, nicméně tím, že se v Praze uchytili, byl dán do budoucna podnět k rozvoji dalších druhů učilišť tohoto řádu i uskutečnění možnosti aktivního zapojení do kulturního prostředí tehdejší Prahy a dovršení vývoje, který proběhl v mnoha českých i moravských piaristických řádových kolejích i školách, kde jejich činnost většinou vždy vstřebávala ještě v této době progresivnější prvky různých směrů modernějšího (blízkého osvícenství) nazírání tehdejších evropských katolických pedagogů, k nimž z piaristického řádu v Evropě tehdy patřili zejména Stanisław Hieronimus Konarski (v Polsku), Eduard Corsini, Paolo Cheluci nebo Giuseppe Delbecchi (v Itálii) a u nás částečně Gelasius Dobner, bez něhož by se úsilí piaristů o založení koleje v Praze asi ještě více opozdilo.

POZNÁMKY

¹ Bartůšek, V.: Výuka teologie v piaristickém řádu v době baroka a příprava na ni s přihlédnutím k českým zemím. In omnibus caritas. Sborník Katolické teologické fakulty, sv. IV., Karolinum, Praha 2002, s. 40–60.

² Bartůšek, V.: Dějiny a specifika piaristických gymnázií v českých zemích v 17. a 18. století (do roku 1778). In: Z Českého ráje a Podkrkonoší (dále ZČRP) – supplementum 5, Minulost, současnost a budoucnost gymnaziálního vzdělávání. Sborník referátů z konference konané ve dnech 24.–25. června 1999 v Jičíně, Semily 2000, s. 15–22.

³ O zakladateli řádu srv.: Giordano, F.: Sv. Jozef Kalasanský. b. m. 1994, 235 s.

⁴ O jezuitském školství srv.: Čornejová, I.: Organizace jezuitského školství před rokem 1773. In.: ZČRP, Supplementum 5, ..., s. 9–14. Viz též příspěvky téže autorky in.: Dějiny univer-

- zity Karlovy (dále DUK) I., Karolinum, Praha 1995, s. 247–268 (pro starší období – Jezuitská akademie do roku 1622) a DUK II., Karolinum Praha 1996, s. 1–136 (mladší období do roku 1773 – spolu se statí K. Beránka o teologické fakultě).
- ⁵ Srv. Bartůšek, V.: Blahoslavený Pietro Casani a počátky piaristů ve střední Evropě. Muzejní a vlastivědná práce, Časopis společnosti přátel starožitností 1997, s. 141–149.
- ⁶ Diccionario enciclopedico escolapio I. Presncia de Escuelas Pias. Madrid 1990. (dále DEE I.), s. 456, 457.
- ⁷ Sv. Josef Kalasanský užíval užíval např. řeholního jména P. Josephus a Matre Dei, bl. Pietro Casani P. Petrus a Nativitate B.[eatae] M.[ariae] V.[irginis]. Nejsložitější podoba jména byla v 18. století, dnes se vedle občanského jména používá jednodušší forma. Řeholní klerikové mohli volbu svého jména při vstupu do řádu částečně ovlivnit.
- ⁸ DEE I., s. 441, 591, 625, 626 a 629.
- ⁹ Svátek, J.: Organizace řeholních institucí v českých zemích a péče o jejich archivy. Sborník archivních prací (dále SAP) XX, 1970/2, s.505–624; Jirásko, L.: Církevní řády a kongregace v zemích českých. Klášter premonstrátů na Strahově 1991, s. 80 a 81.
- ¹⁰ Bartůšek, V.: Barokní školní humor 17. a 18. století v českých zemích, *Paginae historiae* 8/2000, s. 14 a 15.
- ¹¹ DEE I., O provinciích, s. 111–263.
- ¹² Srv. Bartůšek, V.: Blahoslavený Pietro Casani...
- ¹³ Krásl, F.: Hrabě Arnošt Harrach, kardinál sv. církve římské a arcibiskup pražský. Praha 1866, s. 364–412. Harrach se stal arcibiskupem v roce 1623. Srv.: Spáčil, V.: Kolej lipnických piaristů v letech 1634–1707. Disertační práce Universita Palackého Olomouc. Olomouc 1969, s. 24.
- ¹⁴ Viz. DUK II., s. 25, 27 a 43. Větší opatrnost a dbalost práv kancléře univerzity doporučovali arcibiskupovi Loheliovovi jeho rádcové premonstrát Kašpar z Questenberka a kapucín Valerián Magni.
- ¹⁵ Čáňová, E.: Vývoj správy pražské arcidiecéze v době násilné rekatolizace Čech (1620–1671). SAP XXXV, 1985/2, s. 526 a 527. Viz též Kollman, I.(ed.): *Acta Sacrae Congregationis de Propaganda fide res gestas Bohemicas illustrantia I.* Praha 1923, s. 213–215, 220–221. Zde je žádost formulována obecně. O piaristech se tu nemluví a asi pro ně nebyl žádný zvláštní dopis, po němž jsem se několik let pokoušel bezvýsledně pátrat zejména v SÚA v APA, přehled odeslané korespondence B 2/4 (cc. 1620–1632) a v Generálním archivu piaristů v Římě (*Magnum tabularium Scholarum Piarum* – dále GAPŘ), srv. Bartůšek, V.: Generální archiv piaristů v Římě. *Archivní časopis* (dále AČ) 50, 2000/2, s. 89–93.
- ¹⁶ Vlček, P. – Sommer, P. – Foltýn, D. a kol.: *Encyklopedie českých klášterů.* Libri Praha 1997, s. 142, 143, 128, 129, 107, 108 a 121. Srv.též Kettner, J.: *Dějiny pražské diecéze v datech.* Zvon, Praha 1993, s. 88–92.
- ¹⁷ Srv.: Spáčil, V.: c. d., s. 214.
- ¹⁸ Srv. Bartůšek, V.: *Dějiny a historiografie piaristického řádu z hlediska rekatolizace českých zemí.* Časopis Matice moravské (dále ČMM) CXVI, 1997/2, s. 441–448.
- ¹⁹ Sántha, G.(ed.): *Epistulae ad S. Iosephum Calasantium ex Europa centrali 1625–1648.* (dále EEC), Romae 1990, s. 119.
- ²⁰ *Ibid.*, s. 1104 a 1105.

- ²¹ Balcárek, P.: Kardinál František z Ditrichštejna (1570–1636). Muzeum Kroměřížska, Kroměříž, 1990, 117s.; Sántha, G.: Card.[inal] princeps Franciscus Dietrichstein, episcopus Olomucensis (1570–1636) et Scholae Piae. Romae 1960, 29 s.
- ²² EEC, s. 4–5, 363–392 (Dietrichštejnova korespondence), 479–522 (Gramayova korespondence) a též s. 1104 a 1105. Provizorní výuka na mikulovském gymnáziu začala před příchodem piaristů 28. 12. 1629. Byli pozváni učitelé z Belgie a Holandska. Gymnázium navštěvovalo celkem asi 150 žáků z Mikulova a ze sousedních panství.
- ²³ Diccinario enciclopedico escolapio II. Biografias de escolapios. Salamanca 1983 (dále DEE II.), s. 540; Tosti, O.: „Catalogus Religiosorum ab anno 1617 ad annum 1637“, Archivum Scholarum Piarum (dále ASP) XIV. 1990/28, s.23, 24.
- ²⁴ DEE I., s. 332, Tosti, O.: „Catalogus... ASP XIV., s. 24, 25.
- ²⁵ Zemek, M. – Bombera, J. – Filip, A.: Piaristé v Čechách, na Moravě a ve Slezsku 1631–1950. Prievidza 1992, s. 42, 43; Balcárek, P.: František Magnis hrabě a Strážnice, aneb strážnická „terra felix“ a třicetiletá válka. Vlastivědný věstník moravský (dále VVM) 1999, s. 20–32; Srv. Balcárek, P.: Italové – první piaristé v Kroměříži. Studie muzea Kroměřížska 1989, s. 29–36.
- ²⁶ Srv. Sousedík, S.: Valerián Magni, kapitola z kulturních dějin Čech 17. století. Praha 1983.
- ²⁷ Bartůšek, V. a kol.: Piaristé, tradice benešovské vzdělanosti a kultury. Galerie výtvarného umění Benešov, 1995, s. 22; srv. též EEC podle rejstříku.
- ²⁸ [Voigt, A., M.]: Gedenkänken über der Piaristen Verfassung und Lehart. Brünn (1787) s. 70 a 71; Sousedík, S.: Filosofie v českých zemích mezi středověkem a osvícenstvím. Praha 1997, s. 185–210.
- ²⁹ Bartůšek, V.: Piaristé... s. 21, 22; Bartůšek, V.: Pražské akademické gymnázium a piaristé. Pražská informační služba (dále PIS), Praha 1998, 6 s, 4 s. obr. příl., 2 s. mapa;.EEC 199, pozn. (1) – Klesl jednal o založení koleje ve Vídni se sv. Josefem Kalasanským již r. 1626. Znamý učenec Caspare Scipio, zvaný též Schoppe (Sciopius – Scippio), někdejší rádce císaře Ferdinanda II., vyučoval novými progresivními metodami gramatiku na gymnáziu v Mikulově těsně před příchodem piaristů.
- ³⁰ Giordano, F.: Sv. Jozef Kalasanský, s. 148, 149.
- ³¹ Moravský zemský archiv (dále MZA) Brno, fond piaristé Strážnice (E54), inv. č. 208, sign. GH 10, r. 1641.
- ³² Bartůšek, V.: Působení piaristů v Českém ráji v 17. a 18. století. ZČRP 9/1966, s. 47, 48; Čornejová, I.: Albrecht z Valdštejna a počátky jezuitské koleje v Jičíně. In.: ZČRP – supplementum 3, Valdštejnská loggie a komponovaná barokní krajina v okolí Jičína. Sborník referátů z vědecké konference konané ve dnech 6.–8. března 1997, Semily 1997, s. 24–29.
- ³³ Buba, J.: O założeniach organizacyjnych piarowskich szkół piarskich w Italii i w Polsce w XVII. wieku. Kultura i literatura dawnej Polski. Studia, Warszawa 1968, s. 511. Pitala, A.: Kolegium pijarów w Krakowie. Kraków 1994, 275 s.
- ³⁴ Srv. DUK II., s. 30–34.
- ³⁵ EEC, s. 14–22. Typem učení mohl být jakýsi arciseminář, o němž se mluví v úvodu dopisu a jehož zřízení se doporučovalo i v jiných rakouských metropolích.
- ³⁶ EEC, s. 23–27. Hrabě Michael Adolf Althan (1574–1636) byl v kontaktu se sv. Josefem Kalasanským od r. 1625 a jednal s ním též o založení piaristické fundace pro Prahu. Srv. EEC s. 1122, pozn. (26).

- ³⁷ Srv.: Bombera, J.: První piaristé v Podolinci. In.: Návrat k prameňom. Zborník štúdií k 350. výročiu príchodu piaristov na Slovensko. Ed. Pavol Kollár, Prievidza 1992 (dále NKP), s. 59; srv. též Bartůšek, V.: Působení piaristů za Alpami od sklonku třicetileté války do roku 1669. Ibid. s. 40.
- ³⁸ EEC, s. 639–642.
- ³⁹ EEC, s. 351, 357–359, dva Cremonovy doporučující dopisy z roku 1633; s. 646 a 647. V dopise se jeho pisatel P. Leilath zmiňuje i o vztahu k jezuitům, kterým širší činnost piaristického řádu asi i vadila i na Moravě.
- ⁴⁰ EEC, s. 119, 120 a 1208; srv. DEE I., s. 41 a 42.
- ⁴¹ EEC, s. 1115 a 1122.
- ⁴² EEC, s. 1127 a 1129. Kanovník Jan Arnošt Platais žil 1586–1637. Po smrti kardinála Františka z Dietrichštejna (1636) byl navržen do funkce olomouckého biskupa. Zemřel však dříve, než mohl být zvolen.
- ⁴³ EEC, s. 1154–1157.
- ⁴⁴ EEC, s. 1156.
- ⁴⁵ Bartůšek, V.: Frebonie z Pernštejna ve světle římské piaristické historiografie. In.: Pernštejnové v českých dějinách. Sborník příspěvků z konference konané 8.–9. 9. 1993 v Pardubicích, uspořádal Petr Vorel, Pardubice 1995, s. 245–252.
- ⁴⁶ Balcárek, P.: Kardinál František z Dietrichštejna (1570–1636)...., s. 100.
- ⁴⁷ GAPŘ, prov. Bohemia, č. kart. 53, Historia domus Litomissliensis (elench) z r. 1738.
- ⁴⁸ Neumann, A., A.: Piaristé a český barok. Přerov 1933, s. 44 a 45; EEC, s. 65–68, 167 a 168.
- ⁴⁹ Skřivánek, M.: O piaristických školách v Litomyšli od založení do 2. pol. 18. stol. OA Svitavy se sídlem v Litomyšli. Litomyšl 1977, s. 35.
- ⁵⁰ Řád byl snižen na oratoriánskou kongregaci se třemi řeholními sliby.
- ⁵¹ EEC, s. 567 a 568.
- ⁵² EEC, s. 568 a 569.
- ⁵³ EEC, s. 570–577.
- ⁵⁴ EEC, s. 589–591.
- ⁵⁵ Nejnověji: Ledvinka, V. – Pešek, J.: Praha. Nakladatelství lidové noviny, Praha, 2000, (dále Praha) s. 333 a 334.
- ⁵⁶ EEC, s. 605 a 606.
- ⁵⁷ EEC, s. 532, 606
- ⁵⁸ EEC, s. 229, 230.
- ⁵⁹ EEC, s. 1222 a 1223.
- ⁶⁰ Bureš, F.: Paměti z církevních dějin města Strážnice. Strážnice 1998, s. 53.
- ⁶¹ EEC, s. 756 a 757.
- ⁶² Bureš, F.: Paměti, s. 53.
- ⁶³ Ibid.
- ⁶⁴ Ibid, s. 54.
- ⁶⁵ Polská král Vladislav IV. Vasa + 1648, palatin Stanislaw Lubomirski + 1649 a kancléř kníže Jiří Osolinski + 1650.

- ⁶⁶ Korespondence o tomto problému je uložena v MZA Opava, pob. Olomouc, Arcibiskupství Olomouc, piaristé Strážnice, č. kart. 440; Srv. též: Balcárek, K.: František Magnis..., VVM 1999, s. 30, 31.
- ⁶⁷ EEC, s. 740–743.
- ⁶⁸ EEC, s. 742. O další minulosti viz. Bureš, F.: c. d., s. 54–92.
- ⁶⁹ Zemek, Metoděj – Bombera, Jan – Filip, Aleš: Piaristé v Čechách, na Moravě a ve Slezsku 1631–1950. Prievidza (ad heslo Moravský Krumlov – pokus o založení piaristické koleje: zvl. s. 42, 43; srv. nejnověji Bartůšek, V.: Počátky pavlínů na Moravě. Kde je domov. Sborník k životnímu jubileu Raisy Machatkové. SÚA, Praha 2002, s.14–18.
- ⁷⁰ Srv.: Melichar a kol.: Dějiny Polska. Svoboda, Praha 1975, s. 153. Lze tak uvažovat, protože Jan Kazimír vládl v letech 1648–1668.
- ⁷¹ Bartůšek, V. a kol.: Piaristé..., s. 31.
- ⁷² DEE II., Biografias escolapios. Salamanca 1983, s. 249–250; Pycanyol, L.: Brevis conspectus historico- statisticus ordinis Scholarum Piarum. Romae 1932, s. 5, 6; viz. Bartlík, B.: Annales ordinis nostri. Annales Scholarum Piarum (dále ASP) 7–8/1990, s. 23.
- ⁷³ Bartůšek, V. a kol.: Piaristé..., s. 33.
- ⁷⁴ Sousedík, S.: Filosofie..., s. 185–196.
- ⁷⁵ Gedanken über der Piaristen Verfassung und Lehrart. Brünn, gedruckt bey Johann Syllvester Siedler. S. d. (1787), s. 70 a 71. Srv. pozn. 286.
- ⁷⁶ Srv. Sousedík, S.: Filosofie..., s. 185–196.
- ⁷⁷ EEC, s. 765–768. V prvním dopise z roku 1641 psal Josefovi, že mu kardinál Harrach líčil, jak by mělo pražské učení vypadat, druhý z r. 1646 byl reakcí na dopis samotného Josefa Kalasanského.
- ⁷⁸ Balbín, B.: Pamětní nápis Bernardu Ignácovi z Martinic. Edice, překlad a poznámky Josef Hejnic, Praha 1988, 145 s., o úřadech Benona z Martinic v Hejnicově doslovu na s. 135.
- ⁷⁹ SOkA Svitavy se sídlem v Litomyšli, Gymnázium Litomyšl I., Založení koleje ve Slaném č. kart. 31/6. Ferdinandu Leopoldovi Bennonovi patřily např. Žitenice, Bernardovi Ignácovi, který byl rytířem zlatého rouna Smešno, Slaný, Norovice a Komárov.
- ⁸⁰ Ibid.; překlad fundační listiny viz Krezar, A.: Stručné dějiny gymnasia Slánského in Jubilejní památník dvěstěpadesátiletého trvání c. k. gymnasia ve Slaném . Slaný 1908, s. 3–5.
- ⁸¹ GAPŘ, Prov. Bohemia, Kol. Slaný, č. kart. 52, Historia domus Slanensis (elenchus) z r. 1740; viz též SOkA Svitavy se sídlem v Litomyšli, Gymnázium Litomyšl I., č. kart. 31/6; srv. též SÚA Praha, Řpi, č. kn. 556 Historia domus Slanensis 1659–1781, která však kromě založení koleje věnuje pozornost až událostem v 18. století.
- ⁸² Krezar, A.: Stručné dějiny gymnasia Slánského..., s. 5, 6.
- ⁸³ Ibid. s. 6; viz též DEE I., s. 773; De Mari, N. – Rosario Nobile, M. – Pascucci, S.: L'Architettura delle Scuole Pie nei disegni dell' Archivio della Casa Generalizia. ASP, annus XIII., N.N. 45–46. Romae 1999, 403 pp (dále L' Architettura...), Slaný je na s. 328–331.
- ⁸⁴ Zemek, M. – Bombera, J. – Filip, A.: Piaristé..., s. 48; Z nejnovějších prací srv. např. Garms, J.: Materiellen zur Kunsttätigkeit der Gegenreformatorischen Orden in Österreich und anderen Ländern der Habsburgermonarchie bis 1800: VI. Das Archiv des Piaristenordens (Fortsetzung), Römische historische Mitteilungen (dále RMH) 41/1999, s. 193, 194.

- ⁸⁵ DEE., I., s. 773.
- ⁸⁶ Bartůšek, V.: Výuka teologie v piaristickém řádu...
- ⁸⁷ O fundacích pražských měšťanů piaristickým kolejím viz např.: MZA Brno, E 53 Piaristé Mikulov, Elenchus foundationum omnium collegiorum provinciae Germaniae Scholarum Piarum cum et sine onere. č. kn. 23 A 23, nefol.
- ⁸⁸ Nejnověji shrnuje situaci pražského školství ZM (Míka, Z.): Školství In.: Život v barokní Praze 1620–1784. Průvodce výstavou Clam-Gallasův palác 24. května – 29. Září 2001. Scriptorium, Praha 2001, s. 89–92; Ledvinka, V. – Pešek, J.: Praha., s. 354–357; o vztahu ke šlechtě Neumann, A. A.: Piaristé..., s. 14–20; Bombera, J.: Piaristé jako učitelé a vychovatelé ve službách šlechty. Jižní Morava 1995, s. 25–42, který uvádí i jmenný seznam piaristů v panských službách jako vychovatelé nebo zpovědníci.
- ⁸⁹ Zemek, M. – Bombera, J. – Filip, A.: Piaristé..., s. 50 a 51; Sántha, G.: P. Cosmus Chiara a Jesu et Maria (1616–1681), tertius S. Josephi Calasancii sucesor, Historia reditehratio-nis plenae Ordinis Nostri. Romae 1962, s. 5.
- ⁹⁰ Ibid, s. 50, 51 a 63; Bartůšek, V. a kol.: Piaristé..., s. 35. Mezi kolejemi v Ostrově a v Rastadtu (zal. 1715) byly velmi úzké a četné kontakty. Srv. též Hubatschek, J.: Das Schlackenwerth Gnadenbild „Maria Treu“. Ein schicksalvoller Weg 1492–1977, Wöhrte Druck Rastadt., s. 9–11.
- ⁹¹ Bartůšek, V. a kol.: Piaristé..., s. 31.
- ⁹² Zemek, M. – Bombera, J. – Filip, A.: Piaristé..., s. 30.
- ⁹³ Tosti, O.: Visitatio generalis et apostolica provinciarum ultramontanarum in Germania et Polonia (1695), Archivum Scholarum Piarum (dále ASP) 38/1995, s. 1–67 (zde je uvedena Morava poprvé), 39/1996, s. 45–120, 40/1996, s. 95–194 (zde je zahrnuta podruhé i Mora-va). Jde vlastně o úvod a edici vizitační zprávy. Na začátku a konci této vizitace proběhly i kontroly v některých piaristických kolejích v Itálii, např. ve Florencii, v Bologni a v Pieve di Cento. Jedním z nejdůležitějších posláních této vizitace však byla jednání o založení kole-je ve Vídni 1695 (i 1696 při návratu).; Srv.. Sántha, G.: P. Ioannes Franciscus Foci a S. Petro, octavus Scholarum Piarum Praepositus Generalis. Excerptum e commentario „Ephemerides Calasancianae“ Vol. XXXII, (1963), n. 4, 5, 6, 7–8, 9–10, 11, Romae 1963; DEE II., s. 232, 233; DEE I., s. 185, 197, 853 a 854.
- ⁹⁴ Zemek, M. – Bombera, J. – Filip, A.: Piaristé..., s. 61 a 62.
- ⁹⁵ Koltai, A.: Nitra ako centrum piaristickej provincie v Uhorsku v prvej polovici 18. stoto-čia. In.: 300 rokov piaristov v Nitre (1701–2001). Zborník prejavov z odborného historick-ého sympózia k 300. výročiu založenia piaristického kolégia a gymnázia v Nitre, ed. Kol-lár, P., Nitra 2001, s. 40–45. Ve sborníku je i základní literatura k této problematice.
- ⁹⁶ Bartůšek, V.: Působení piaristů v Českém ráji v 17. a 18. století. ..., s. 110 a 111.
- ⁹⁷ Bartůšek, V. a kol.: Piaristé..., s. 41–47. Z tohoto období (1680) se dochoval i popis budou-cího staveniště a nejstarší plánec města Benešova pořízený piaristy.
- ⁹⁸ Bartůšek, V.: Pokusy o založení gymnázia v Pelhřimově. Jihočeský sborník historický (dále JSH) 52, 1983, s. 1–10; Martínková, L.: Dějiny pelhřimovského děkanství v letech 1620 až 1790. Vlastivědný sborník Pelhřimovska, 12/2001, s. 3–46. Autorka se zde zmiňuje o pokusech o založení gymnázia v Pelhřimově v 17. stol. pouze velmi stručně na s. 39.
- ⁹⁹ Bartůšek, V. a kol.: Piaristé..., s. 45–49.

- ¹⁰⁰ Město i gymnázium Benešov se oficiálně hlásí k roku 1703.
- ¹⁰¹ Ibid.
- ¹⁰² Srv. Sántha, G.: P. Petrus Franciscus Zanoni, nonus Clericorum Reg.[ularium] Pauperum Matris Dei Scholarum Piarum Praepositus Generalis, Rector Collegii Ecclesiastici in Urbe (1660–1720). Romae 1964, s. 175, pozn. 263.
- ¹⁰³ GAPŘ, kol. Benešov, č. kart. 53; srv. též Garms, J.: Materiellen zur Kunsttätigkeit der Gegenreformatorischen Orden in Österreich und anderen Ländern der Habsburgermonarchie bis 1800: VII. Das Archiv des Piaristenordens (Fortsetzung), RMH 42/2000, s. 354–356.
- ¹⁰⁴ Srv. Státní okresní archiv (dále SOKA) Benešov, Gymnasium Benešov, Annales domus Benechoviensis, Tomus I., 1703–1733 (dále ADB I.), l. XII a, odst. 37.
- ¹⁰⁵ Zemek, M. – Bombera, J. – Filip, A.: Piaristé..., s. 69.
- ¹⁰⁶ Státní ústřední archiv (dále SÚA) Praha, fond Řád piaristů, kolej (dále Řpi, kol.), kol. Praha, Chronicon domus Pragensis Scholarum Piarum (dále ChDP), č. kn. 136, l. 1– (zde též i o pokusech o zakoupení domů).
- ¹⁰⁷ Vlček, P. a kol.: Umělecké památky Prahy. Pražský hrad a Hradčany. Academia, Praha 2000, s. 273–275 a 409–412, uvádí v této souvislosti dva martinické paláce na Hradčanech na dnešním Hradčanském náměstí – č. 67 a 181, Po přestavbě zač. 18. stol. bylo č. 181 používáno jako tzv. starý Martinický dům a dokonce se uvažovalo o jeho prodeji. Martinický palác na Malé Straně v Praze, srv. Vlček, P. a kol.: Umělecké památky Prahy. Malá Strana. Academia Praha 1999, s. 421–423, patřil Martinicům asi jen krátce. Po r. 1680 se uvádí mezi jeho majiteli hraběnka Zuzana Polyxena Martinicová roz. z Dietrichštejna.
- ¹⁰⁸ Vlček, P. a kol.: Umělecké památky Prahy. Staré Město, Josefov, Praha 1996, s. 318 a 319. V tomto případě by šlo o tzv. „Rychtrův dům“ (čp. 459/I), který se nacházel v prostoru Malého náměstí a ulice Michelské a Hlavsovy uličky.
- ¹⁰⁹ Bartůšek, V. a kol.: Piaristé..., s. 47.
- ¹¹⁰ Bařková, R. a kol.: Umělecké památky Prahy. Nové Město Vyšehrad. Academia Praha 1998, s. 198. Šlo o dům čp. 29. Jako majitel se uvádí Jan Kašpar Voigt, profesor lékařské fakulty. Pocházel z Jemnice ve Slezsku. Studoval a působil v Praze. Jeho přednášky jsou známy z konce století. V roce 1703 byl dokonce děkanem lékařské fakulty. Srv.: Matricula facultatis medicinae Universitatis Pragensis. ed. Kučera, M. – Truc, K., Praha 1968, s. 31; DUK II., s. 175 a 256.
- ¹¹¹ SÚA Praha, Řpi, kol. Praha, ChDP, l 1.
- ¹¹² Zemek, M. – Bombera, J. – Filip, A.: Piaristé..., s. 69.
- ¹¹³ SOKA Benešov, Gymnázium Benešov, Annales Domus Beneschoviensis II. (dále ADB II.), s. 2; GPAŘ, kol. Benešov, č. kart. 53, Elenchus... Oba prameny uvádějí pouze příjmení (Putz nebo Butz). Vzhledem k rodovému erbů této zbohatlické měšťanské rodiny – studně (lat. puteus) je tvar s P správnější. Bařková, R. a kol.: Umělecké památky Prahy..., s. 127–131, ke kostelu Nejsvětější Trojice ve Spálené ulici přiléhal klášter trinitářů dnes zbořený dům čp. 82. V textu obou zde uvedených pramenů se uvádí, že barona Putze donutili ke změně určení fundace protivníci piaristů, zdá se však, že tehdejší církevní prostředí reprezentované arcibiskupem Janem Josefem hrabětem Breunerem a křižovníky i šlechtické prostředí (např. hrabě František Antonín Špork, který byl i příznivcem piaristů), bylo nakloněno trinitářům a že sbírky na vykupování křesťanských zajatců ze zajetí na území Turecké říše, což prováděli právě trinitáři, byly považovány za daleko prospěšnější cír-

- kevní činnost, než bylo zřizování škol. Navíc přístup trinitářům do Čech přislíbil již v r. 1704 nebo 1705 císař Leopold I. Srv.: Ekert, F.: *Posvátná místa král. hl. města Prahy*. Sv. II., Reed. Volvox globator, Praha 1996, s. 74–79. Trinitáři přišli do Čech z Vídně v roce 1705 a nějaký čas užívali opuštěný dům s kaplí Panny Marie Bolestné na Slupi, kde byl domov pro emeritní kněze. Srv. ještě SÚA Praha, Archiv pražského arcibiskupství, 3689 C 1333/4 Řád trinitářů 18. st., č. kart. 2182, kde jsou listy řádového generála ohledně uvedení řádu do Prahy z let 1707 a 1709; o tomto pokusu ještě SÚA Praha, ŘPi, kol. Praha ChDP, s. 1b. O definitivní ztrátě domu se mluví až k roku 1721.
- ¹¹⁴ SOkA Benešov, Gymnázium Benešov, ADB II., s. 2–5.
- ¹¹⁵ Baťková, R. a kol.: *Umělecké památky Prahy...*, s. 288–289. Šlo o dům čp. 293 na dnešním Karlově náměstí a v Resslově ulici, kde se nachází budova Českého vysokého učení technického.
- ¹¹⁶ Srv. Bartůšek, V.: *Počátky a prehistorie pražské piaristické knihovny a koleje*. Příspěvek z konference *Historické a vzácné knižní fondy 16.–19. století v muzeích, knihovnách a archivech České republiky*. 1. odborná konference, ve dnech 24.–25.4. 1999, kterou uspořádaly Muzeum J. A. Komenského v Přerově a *Clavis monumentorum litterarium* při Ústavu pro klasická studia Akademie věd ČR v Praze, v tisku. Jednalo se celkem o 6 knih označených zvláštním přípisem typu „*Hospitii Pragensis pro futuri*“, které byly uloženy v piaristické koleji v Benešově (knihovna založena 1725), odkud se dostaly do Prahy.
- ¹¹⁷ Bartůšek, V. a kol.: *Piaristé...*, s. 54–55.
- ¹¹⁸ SOkA Benešov, ADB II., s. 14–19; o suplikách viz též ADB I., l. CXXXIII b, odst. 253.
- ¹¹⁹ GAPŘ, kol. Benešov, č. kart. 53.
- ¹²⁰ Několik knih většinou z knihovny Přehořovských nebo Vrtbů označil Hecht nápisem „*Pro futuro hospitii Pragensis*“ a datem.
- ¹²¹ Bartůšek, V.: *Eugenius Sebastiani z Častolovic (1681–1762), významný piaristický literát, historik, astronom a matematik, příklad východočeského vlastence*. In.: *Východočeská duchovní a slovesná kultura v 18. století*. Sborník příspěvků ze symposia konaného 27.–29.5. 1999 v Rychnově nad Kněžnou, Rychnov nad Kněžnou 1999, s. 324–329.
- ¹²² SOkA Benešov, gymnázium Benešov ADB I., s. ADB II.; SÚA Praha, ŘPi, kol. Praha, ChDP, s. 1a.
- ¹²³ DEE II., s. 324 a 325.
- ¹²⁴ SOkA Benešov, Gymnázium Benešov, ADB I., l. CXLVIII a,b, 278; Srv. DEE II., s. 275 a 276. Groll byl jako někdejší rektor piaristické koleje ve Vídni v přátelském vztahu k císaři Karlu VI.; srv. též Srv. Sántha, G.: *P. Adulphus Groll a S. Georgio XIII Ordinis Scholarum Piarum Praepositus Generalis (1724–1730), Episcopus Jauriensis (1733–1743)*. *Excerptum e commentario „Ephemerides Calasanctianae“*, Romae 1966.
- ¹²⁵ DEE II., s. 325, Lalli byl v l. 1724–1730 generálním asistentem a zastupoval pravděpodobně Grolla v době jeho generální vizitace v Římě; Sántha, G.: *P. Iosephus Lalli a S. Francisco scholarum Piarum Praepositus Generalis XIV (1673–1742)*. Romae 1967, s. 118–139, zejména pak pozn. 154 a 155. Řádovým generálem byl Lalli v l. 1730–1736. O uvedení piaristů do Prahy projevil zájem zejména v l. 1732 a 1733.
- ¹²⁶ Podobně jako tomu bylo v r. 1654 v Krakově.
- ¹²⁷ Vedle hospice patřila k menším druhům kolejí ještě rezidence.

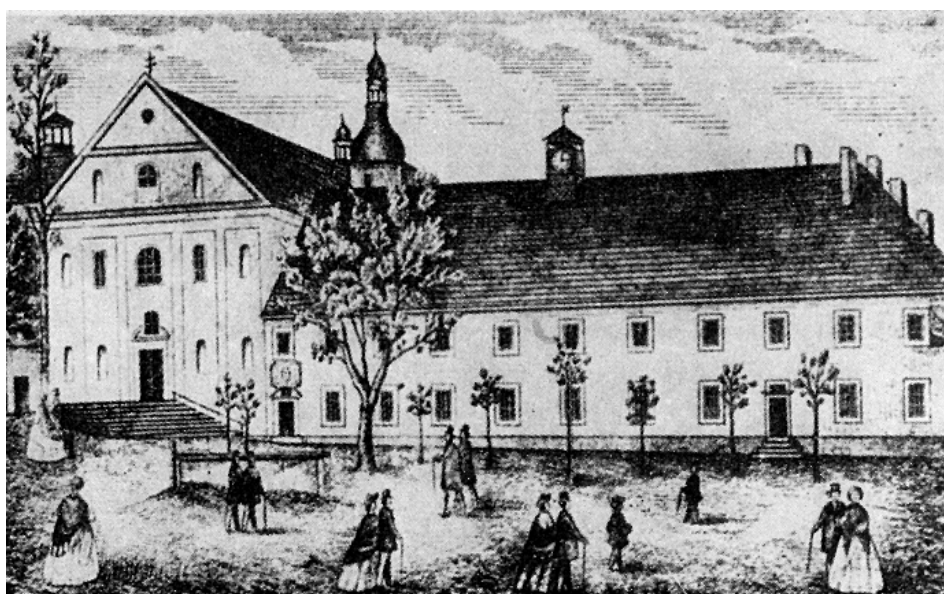
- ¹²⁸ Srv. nejnověji: Bartůšek, V.: Rychnovská piaristická kolej ve světle řádových vizitací (1714–1778). *Orlické hory a Podorlicko* 10/2000, s. 81–91.
- ¹²⁹ SÚA Praha, ŘPi, kol. Praha, ChDP, s. 1 b.
- ¹³⁰ SÚA Praha, ŘPi, kol. Praha ChDP, l. 2.
- ¹³¹ SÚA Praha, ŘPi, kol. Praha, ChDP, s. 2a–3a.
- ¹³² Rozložení počtu tříd můžeme vidět např. i v matrice pražských piaristických škol, srv. Archiv hlavního města Prahy (dále AHMP), piaristická kolej v Praze, matrika studentů 1753–1780.
- ¹³³ SÚA Praha, ŘPi, kol. Praha, ChDP, s. 3b–5a.
- ¹³⁴ Sántha, G.: P. Paulinus Chelucci a S. Joseph[o], Ordinis Scholarum Piarum Praepositus Generalis XVIII. (1681–1754). Excerptum e commentario „Ephemerides Calasanctianae“, Romae 1969, s. 240, pozn. 171–174 na s. 247 a 248.
- ¹³⁵ Ibid. s.; srv. nejnověji Míka, Z.: c.d.; Podle ChDP, s. 5a, 21. piaristé měli na výběr ještě z dalších dvou domů – Trautmannsdorfského paláce na Starém Městě č. 159/1 a blíže určeného Gallasovského domu. Manhartovský palác se nacházel v prostoru mezi Celetnou a Štupartskou ulicí č. p. 595/1.
- ¹³⁵ Vlček, P. a kol.: Umělecké památky Prahy. Staré Město, Josefov, Praha 1996, s. 397, 398.
- ¹³⁶ AHMP, *Matricula Gymnasii Pragensis scholarum piarum 1753–1780*.
- ¹³⁷ Např. i sám Gelasius Dobner nebo Jaroslav Schaller.
- ¹³⁸ Srv.: Bartůšek, V.: Kolowratský dar pražské piaristické knihovně z roku 1753. Historické a vzácné knižní fondy 16.–19. století v muzeích, knihovnách a archivech České republiky. 2. odborná konference ve dnech 26.–27.4. 2000, Muzeum J. A. Komenského v Přerově a *Clavis monumentorum litterarium při Ústavu pro klasická studia AV ČR v Praze*.
- ¹³⁹ SÚA Praha, ŘPi, provincie, Seznam členů řádu (*Liber provinciae Germaniae pro familiis inscribendis*) 1724–1779, č. kn. 27, informace o koleji v Praze k příslušnému roku.
- ¹⁴⁰ Bartůšek, V.: Gelasius Dobner a jeho vztah k piaristické knihovně v Kronice pražské piaristické koleje. In.: *Problematika historických a vzácných knižních fondů Čech, Moravy a Slezska 2001. Paměti – způsob zobrazení skutečnosti Sborník z 10. Odborné konference, Olomouc 17.–18. října 2001. Sdružení knihoven České republiky, Vědecká knihovna v Olomouci, 2001, s. 117–125.*

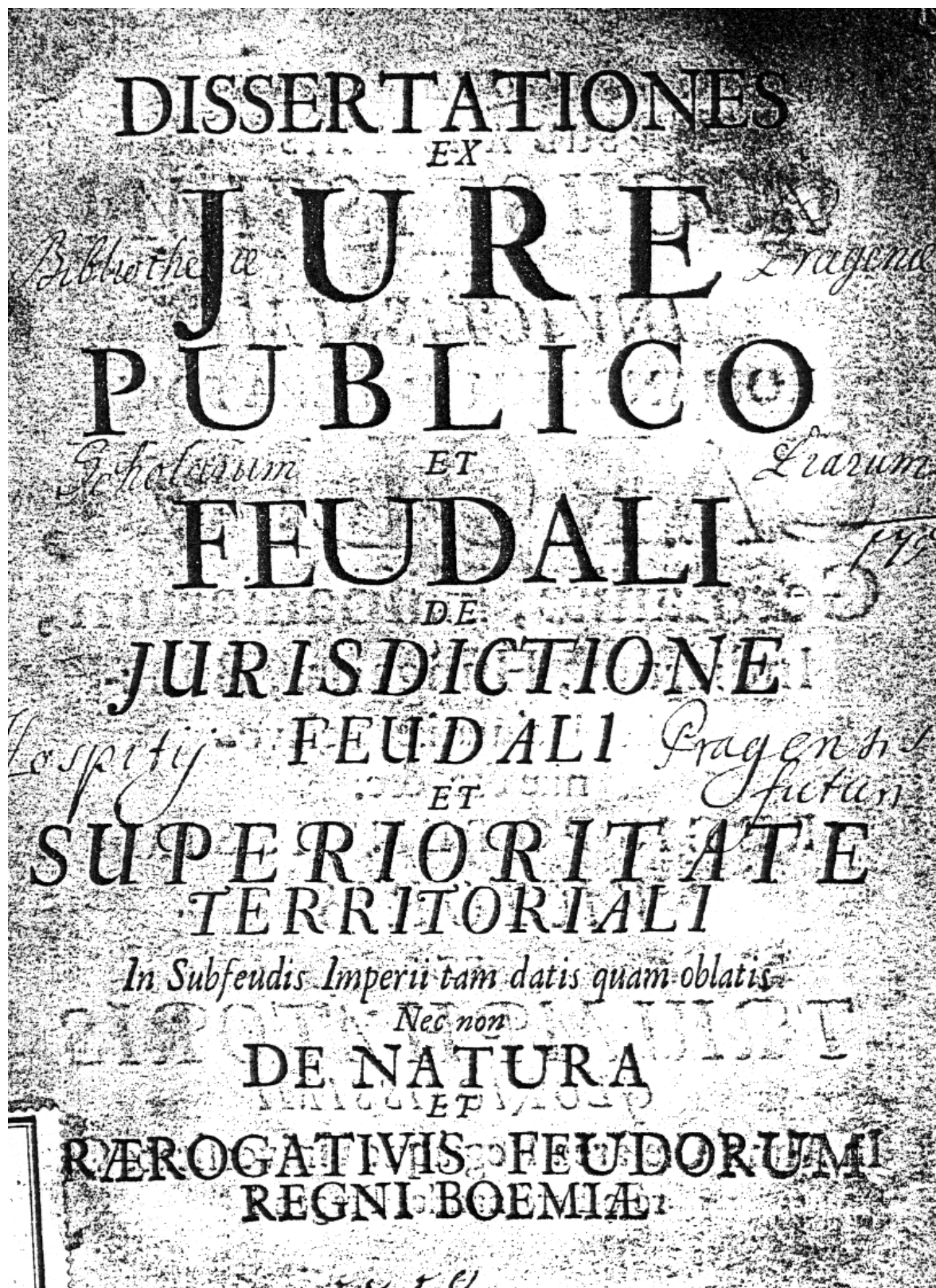
*Chrám Sv. Pantaleona
(Řím, korzo Viktora Emanuela)*

Sv. Josef Kalasanský, malba z pražské piaristické knihovny Na Příkopě z roku 1778 od J. Hagera

Piaristická kolej v Ostrově u Karlových Varů (zal. 1666)

Titulní list knihy určené piaristou P. Aegidiem Hechtem a S. Ferdinando, rektorem koleje v Benešově roku 1718 budoucí piaristické knihovně v Praze

Gelasius Dobner (1719–1790), historik a řádový organizátor. Vydal Kroniku Václava Hájka z Libočan a jako první ji podrobil historické kritice

Portál piaristického domu v Panské ulici (dům U černého kocoura)

Původní piaristická kolej v Celetné ulici v tzv. Manhartovském paláci

ZUSAMMENFASSUNG

DIE BESTREBUNGEN UM DIE GRÜNDUNG DES PIARISTENCOLLEGES IN PRAG IM 17. UND IN DER 1. HÄLFTE DES 18. JAHRHUNDERTS

Václav Bartůšek

Die Piaristen strebten fast 130 Jahre lang nach Prag einzudringen. Prag hielten sie – als Zentrum des Königreichs Böhmen – für einen vorteilhaften Ort für die Gründung ihres Colleges. Die systematische Wirkung in dieser Richtung begann Adalbert Ernst Graf Harrach (1598–1667) zu entfalten. Er wurde im Jahre 1623 zum Prager Erzbischof und 1626 zum Kardinal ernannt. Die Piaristen erhielten die Einladung nach Böhmen vom Congregatio de Propaganda fide. Es wurde einigemal wiederholt. Die dritte Supplik wurde vom in unseren Gebieten fast unbekanntem Brixener Pfarrer Johann Rigger 1625 verfasst. Der nächste Bittsteller um die Ankunft der Piaristen ins Gebiet hinter den Alpen war Fürst Franz Kardinal Dietrichstein (1570–1636), der Olmützer Bischof. Der – nach sehr komplizierten Verhandlungen, die der aus Antwerpen stammende Olmützer Weihbischof Johann Gramay (1579–1632) mit Joseph von Calasanza, dem Gründer des Ordens, führte – lud die Piaristen als Lehrer auf das für sie gegründete Gymnasium in seiner Herrschaft in Mikulov (Nikolsburg) in Mähren. Die ersten Piaristen kamen in die Stadt aus Rom am 2. Juni 1631.

In der ersten Hälfte 1633 empfiehlt der apostolische Visitator Barnabiter P. Floridus Cremona, der in Prag als Berater des Erzbischofs Ernst Kardinal Harrach wirkte, gemeinsam mit dem bedeutenden Feldherrn Albrecht von Wallenstein die Zweckmäßigkeit des Niederlassens von Piaristen in Prag. Er informierte davon auch den heiligen Joseph von Calasanza in Rom. Die nächsten zahlreicheren Nachrichten über den Druck auf die Gründung des Prager Piaristencolleges findet man in Korespondenz an den heiligen Joseph von Calasanza aus Mähren nach Rom in den Jahren 1636 und 1637. Diese Verhandlungen wurden zum Grund für das Eindringen der Piaristen nach Böhmen, doch wurde es sich wieder gezeigt, dass dank der verschiedenen Intrigen, in deren Hintergrund höchstwahrscheinlich die Befürchtungen der Jesuiten vor der Konkurrenz lagen, nicht möglich wurde, das College direkt in Prag aufzubauen. Dem Kardinal Harrach gelang es schließlich, die reiche Adelige Frebonia Eusebia von Pernstein (1596–1646), die die letzte Mitgliederin des bedeutenden tschechischen Adelgeschlechts war, zu überzeugen, dass sie die Piaristen auf ihre Herrschaft nach Litomyšl (Leitomyšl) einlud, wo 1640 ein College gegründet wurde.

Eine Unterbrechung in den Verhandlungen über Einführung der Piaristen nach Prag verursachte die Aufhebung des Piaristenordens durch die Verordnung des Papstes Inozenz X. Dies dauerte bis 1656. Im Jahre 1657 erhielten die Piaristen Inkolat vom Kaiser Ferdinand III. Das zeigte sich in der allmählichen Gründung des Piaristencolleges in Böhmen, die als Antrittsstellen für die Gründung des Piaristencolleges in Prag dienen sollten. So entstanden z. B. die piaristischen Colleges in Slaný (Schlan, 1658), Ostrov (Schlackenwerth, 1666), Kosmonosy (Kosmonos, 1688) und vor allem in Benešov (Beneschau bei Prag, 1703), die wirklich zu diesem Ausgangspunkt wurden.

Im Jahre 1705 konnten die Piaristen versuchen, in Prag auf Grund des Nachlasses des Provinzials P. Clement Teng a S. Phillipio Nerio ein Haus zu kaufen. Diese Aufgabe traten vor allem die Rektoren des Colleges in Benešov P. Aegidius Hecht a S. Ferdinando und P. Eugenius Sebastiani von Častolovice (Častolowitz) an. Ihr Erbe versprachen noch Baron Johann Ignaz Dominik Putz von Adlerthurn und Franz Ignaz Zumsanda von Sandberg, Herr in Slatina und Volanice (Wolanitz). Dies wurde aber schließlich, ähnlich wie der geplante Kauf eines Prager Hauses, nicht realisiert. Auch die späteren Beneschauer Rektoren und die Nikolsburger piaristischen Provinzialen bemühten sich nach weiteren Versuchen um die Gründung des Colleges in Prag. Sie knüpften Kontakt mit dem verwandten Adel in der Landeskanzlei in Wien an – mit den Grafen Phillip Kinski, dem hohen Hofbeamten, und Friedrich Gervas Harrach, dem Ritter des Goldenen Vlieses. Nach den Verhandlungen mit den Statthalter erlangten sie auch Zustimmung der Kaiserin Maria Theresia. In die ganze Geschichte griff am meisten der Piarist, Prager Gebürtiger, Historiker und Aufklärer P. Gelasius Dobner a S. Catharina, der sich nach den Verhandlungen mit dem Grafen Harrach aller Probleme bewusst war. Diese Probleme hatten ihre Quelle in der Angst der Jesuiten vor der schweren Konkurrenz von der Seite der Piaristen. Die Lösung war die Reduktion des Unterrichts auf den höheren Stufen, so dass den Piaristen außer dem Unterricht auf dem niederen Gymnasium nur die Pflege um die Bildung in der elementaren Schule, bzw. noch in der höheren arithmetischen Klasse blieb.

Den Unterricht in den Schulen begann man nach Herausgebung des definitiven genehmigten Hofdekrets vom 4. März 1752 zu überlegen. Noch ein Tag davor kam zum vehementen Protest der Jesuiten gegen Einführung der Piaristen nach Prag. Die Jesuiten verfassten ein Protest gegen Piaristen in einer Buchform, aber zum Glück für neue Foundation schon vergebens. Für den Unterricht kauften die Piaristen in Prager Altstadt sog. Manhartsches Haus in Celetná-Gasse. Der Unterricht begann am 1. November 1752.